

Modern Dönem Mısır’da Mürtedin Öldürülmesi Rivayetine Farklı Yaklaşımlar*

İsa EREN | ORCID: [0000-0002-0897-3822](https://orcid.org/0000-0002-0897-3822)

Doktor | isaeren@odu.edu.tr

Ordu Üniversitesi | ROR ID: [04r0hn449](https://ror.org/04r0hn449)

İlahiyat Fakültesi | Hadis Anabilim Dalı

Ordu | Türkiye

Öz

Hadislerin sahih bir şekilde gelecek nesillere nakli kadar doğru anlaşılması da oldukça önemlidir. Özellikle toplumsal etkisi göz önünde bulundurulduğunda, şiddet konulu rivayetlerin nebevî murada uygun bir şekilde anlaşılması ayrı bir değer ifade etmektedir. Bu kapsamda farklı boyutlarıyla ele alınması gereken rivayetlerden biri de “Dinini değiştireni öldürün” hadisidir. İslam, “*Dinde zorlama yoktur.*” ayetiyle insanlara inanç hürriyeti tanıdığını açıkça beyan ederken Hz. Peygamber’in de muhataplarını inanma hususunda herhangi bir zorlamaya tabi tutmadığı bilinmektedir. Hz. Peygamber’in mezkûr sözü, zahirî bir yaklaşımla okunduğunda Kur’an’daki din hürriyeti anlayışı ve Hz. Peygamber’in sünnetiyle tezat oluşturduğu ifade edilmektedir. Zira bu rivayet, İslam’ı terk edecek olanlar için meselenin bir de ölüm gibi ceza boyutunun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu rivayet, 19. yüzyılda İslam dünyasında etkisini gösteren özgürlük düşüncesinin ön plana çıktığı modernleşme sürecinde, Kur’an’ın tanıdığı din özgürlüğünü sınırladığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Mürtede ölüm cezasıyla ilgili tartışmalar, yalnızca modernleşmenin getirdiği düşünsel değişimlerle değil, aynı zamanda klasik dönemdeki icmâya aykırı görüşlerin de etkisiyle şekillenmiştir. Bu konuda yoğun tartışmaların yaşandığı ülkelerden biri de Mısır olmuştur. Mezkûr rivayetle ilgili olarak üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır: Rivayeti Kur’an ve sünnete aykırı bularak reddedenler, cezanın ancak düşmanca davranış şartının gerçekleşmesi hâlinde uygulanabileceğini savunanlar ve klasik dönemdeki icmâya dayanarak, herhangi bir düşmanlık şartı aranmaksızın yalnızca din değiştirme durumunda cezanın uygulanacağını ileri sürenler. Bu çalışmada İslam’ın irtidat suçunu işleyene karşı dünyada bir ceza öngörüp öngörmediği, eğer ceza varsa, bu cezayı gerekli kılınan hâllerin neler olduğu meselesi, Mısırlı âlim ve aydınların görüşleri çerçevesinde incelenmektedir. Çalışmada Mısırlı olmamakla birlikte Ezher’de eğitim almış veya eseri Mısır’da yayımlanmış müelliflerin kanaatlerine de yer verilmektedir. Görüşler ele alınırken tanımlayıcı/deskriptif yöneme başvurulmuş, sunulan deliller karşılaştırmalı analiz yöntemiyle irdelenmiştir. “Dinini değiştireni öldürün” rivayeti üzerine Mısır’da yaşanan tecrübeyi ele alan bu çalışmanın amacı, özelde bu rivayet, genelde ise tüm rivayetlerin doğru bir şekilde anlaşılmasında dikkat edilmesi gereken hususlara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Sünnet, Mürted, İrtidat, Mısır

Atıf Bilgisi

Eren, İsa. “Modern Dönem Mısır'da Mürtedin Öldürülmesi Rivayetine Farklı Yaklaşımlar ”. Akademik-Us 17 (Mayıs 2025), 41-71.

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1587559>

Geliş Tarihi	18.11.2024
Kabul Tarihi	08.01.2025
Yayın Tarihi	31.05.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme * Bu çalışma Prof. Dr. Salih KESGİN danışmanlığında doktora öğrencisi İsa EREN tarafından hazırlanan ve 29/09/2023 tarihinde savunulan “Modern Dönemde Mısır'da Hadis ve Sünnet Konusundaki Yaklaşımlar” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Diverse Approaches to the Narration of Killing the Apostate in Modern Egypt*

İsa EREN | ORCID: [0000-0002-0897-3822](https://orcid.org/0000-0002-0897-3822)

Ph. Doctor | isaeren@odu.edu.tr

Ordu Üniversitesi | ROR ID: [04r0hn449](https://ror.org/04r0hn449)

Theology Faculty | Department of Hadith

Ordu | Türkiye

Abstract

It is significant both to perceive the hadiths correctly and to transmit them to future generations in an authentic manner. To understand the narrations on violence in accordance with the Prophetic intention is of valuable when its social impact is particularly taken into consideration. Indeed, one of the narrations to be analyzed in various dimensions in this context is the hadith “Whoever changes religion kill him”. While Islam clearly declares that it grants people the freedom of belief with the verse “Let there be no compulsion in religion”, it is known that the Prophet did not subject his interlocutors to any compulsion in terms of belief. It has been stated that the aforementioned saying of the Prophet in terms of a literal approach, contradicts the understanding of freedom of religion in the Qur'an and the Prophet's Sunnah. This narration reveals that there is also a punishment dimension such as death for those who would convert from Islam. This narration has been criticized on the grounds that it limits the freedom of religion recognized by the Qur'an during the modernization process which the idea of freedom came to the fore in the Islamic world in the 19th century. These debates on the death penalty for apostasy have been shaped not only by the intellectual changes brought about by modernization, but also by the views contrary to the ijmaa in the classical period. Egypt was one of the countries where intense debates on this issue took place. Those who reject the narration as it is contrary to the Qur'an and the Sunnah, those who argue that the punishment can only be applied if the condition of hostile behavior is met, and those who, depend on the ijma of the classical period, argue that the punishment can only be applied in case of apostasy without any condition of hostility related to the aforementioned narration, three diverse approaches emerge. This study investigates the issue of whether Islam prescribes a punishment in the world for apostasy, and if so, which the conditions make this punishment necessary within the framework of the views of Egyptian scholars and intellectuals. It also includes the opinions of non-Egyptian authors who got education in Al-Azhar or whose works were published in Egypt. While discussing the opinions, the descriptive method is used and the evidence presented is analyzed through comparative analysis. The purpose of this study, which deals with the Egyptian experience on the narration of “Whoever changes religion kill him”, is to shed light on the issues that should be considered in the correct understanding of this narration in particular and all narrations in general.

Keywords

Hadith, Sunnah Apostate, Apostasy, Egypt

Citation

Eren, İsa. “The Diverse Approaches to the Narration of Killing the Apostate in Modern Egypt”.

Akademik-Us 17 (May 2025), 41-71

<https://doi.org/10.70971/akademikus.1587559>

Date of Submission	18.11.2024
Date of Acceptance	08.01.2025
Date of Publication	31.05.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External *This study was prepared based on the doctoral dissertation titled “Approaches to Hadith and Sunnah in Egypt in the Modern Era,” written by doctoral student İsa EREN under the supervision of Prof. Dr. Salih KESGİN and defended on September 29, 2023.
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergisi.etik@artvin.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Allah Teâlâ, İslâmî davetin başlangıcından itibaren insanlara inanç hürriyeti tanıdığını açıkça beyan etmiştir. “*Dinde zorlama yoktur.*”¹ ve “*Artık dileyen îmân etsin dileyen inkâr etsin.*”² ayetleri bu meselede herhangi bir belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde kesin bir açıklık sunmaktadır. Kur’an, gayrimüslimleri İslam’a zorla sokmaya karşı çıkmak bir yana onlarla güzel bir dille konuşulması gerektiğini açıklamaktadır. “*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış.*”³ ve “*De ki: “Ey Ehl-i kitap! Sizinle aramızda ortak bir söze gelin.*”⁴ şeklindeki güzel sözlü hitaplara olumlu yanıt vermeyecek kişiler için söylenecek son sözün “*Sizin dininiz size, benim dinim banadır.*”⁵ olduğu belirtilmektedir.⁶ Bu ilâhî emirler doğrultusunda Hz. Peygamber ve sahâbe, insanları inanç konusunda zorlamamış, herkesin özgür iradesiyle inanmasına imkân tanımışlardır. Bunun ilk örnekliliğini Hz. Peygamber, Medine’de göstermiş, şehirde ortak yaşamın sürdürülebilirliği için Yahudilerle birlikte Müslümanların tek bir ümmet olduğunu vurgulamıştır.⁷ Hz. Ömer (ö. 23/644) de Beytülmakdis’in fethinden sonra cizye ödeme karşılığında Hristiyanlara eman vermiş, yıkılıp yerine mescit yapılır endişesiyle kilisede namaz kılmamıştır. Hristiyanlar, bu emanla hiçbir baskıya maruz kalmadan dinî inanç ve ibadetlerini sürdürmüşlerdir.⁸ İslam’ın gayrimüslimlere karşı sergilediği tutum böyleyken, İslam’ı terk eden (mürted) Müslümanlar için aynı özgürlüğün geçerli olup olmadığı, tartışmalı bir konu olarak kalmaktadır. Muteber hadis kaynaklarında yer alan “Dinini değiştireni öldürün” rivayeti, dine girmekte özgür olan bireylerin dinden çıkma konusunda rahat bırakılmayacaklarını, meselenin bir de ölüm gibi bir ceza boyutunun olduğunu ortaya koymaktadır.

Mürtede ölüm cezasını öngören rivayet, modern dönemde, özellikle Mısır gibi hadis ve sünnetle ilgili tartışmaların yoğun yaşandığı ülkelerde, farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bununla birlikte klasik dönemin bu tartışmalardan tamamen hâlî olduğunu söylemek

¹ el-Bakara 2/256.

² el-Kehf 18/29.

³ en-Nahl 16/125.

⁴ Âl-i İmrân 3/64.

⁵ Kâfirûn, 109/6.

⁶ Muhammed Ebû Zehre, *Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema'* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, ts.), 182; Mahmud Hamdi Zakzûk, *el-İslâmî fî müvâceheti hamalâti't-teşkîk* (Dârü'l-Meârif, ts.), 53; Abdurrahman Ateş, “İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından ‘Mürtedin Cezalandırılması’na Dair Bir Değerlendirme”, *Kur’ân’ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı*, 2007, 181-182; İmâd es-Seyyid eş-Şirbîni, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted* (Kahire: Mektebetü'l-İmân, 2003), 99-100.

⁷ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1955), 1/501.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 3/609.

oldukça güçtür. İslam'ın ilk dönemlerinde irtidat suçu işleyen kişiye ölüm cezasının uygulanması hususunda icmâ olmakla birlikte icmâyâ aykırı kanaatlerin bulunduğu bilinmektedir. Modern dönemde mürtede uygulanacak ceza ile ilgili görüş ayrılıklarında bu farklı yaklaşımlar etkili olmaktadır. Hz. Ömer, irtidat eden bir kişi için uygulanan ölüm cezasına tepki göstermiş, önce tövbeye davet edilmesi, kabul etmemesi hâlinde hapsedilmesi gerektiğini söylemiştir.⁹ İbrâhîm b. en-Nehaî (ö. 96/714) “Mürted, daime tövbeye davet edilir” diyerek mürtede ölüm cezasını benimsememiş, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) de bu görüşü tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁰ Klasik dönemde Hanefîler başta olmak üzere bazı âlimler, cezanın sadece erkeklere uygulanacağını savunurken, kimileri ise “Hemen öldürülmeli mi yoksa tövbesi beklenmeli mi?” sorusunu tartışmıştır.¹¹ Mısırlı düşünür Fehmî Huveydî de cumhurun benimsediği ölüm cezasına karşı Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Nehaî ve Sevrî gibi az sayıda âlimin mürtedler için tövbe ve hapis cezasını benimsemesinden hareketle bu yaklaşıma meylini ortaya koymaktadır.¹² Ömer b. Abdülazîz'in (ö. 101/720) de mürted olanlar için tövbe edinceye kadar hapsedilmesi yönünde bir uygulamasının olduğu belirtilmektedir. Doktora çalışmasını Ezher'de tamamlayan Ömer Abdullah Kâmil de mürtede hapis cezasının uygulanmasını tercih ettiğini ifade etmektedir.¹³ Yusuf el-Kardâvî (1926-2022) ise Nehaî ve Sevrî başta olmak üzere klasik dönem fakihlerinin mürtede uygulanacak ceza ile ilgili farklı fetvalar¹⁴ vermesinden hareketle cezanın ictihadî olduğunun altını çizmektedir.¹⁵ Cezanın uygulanıp uygulanmayacağı, uygulanacaksa ne olacağının kararının fakihlere bırakılması, modern dönemde cezanın had değil ta'zîr olarak yorumlanması gerektiği yönündeki kanaatini güçlendirmektedir.¹⁶

Bu arka planın ilave olarak Batılılaşmanın tesiriyle mürtede ölüm cezası meselesiyle ilgili tartışmaların 19. yüzyılın sonunda ivme kazandığı görülmektedir. Cumhurun

⁹ Ebû Osmân b. Şu'be el-Horasânî Saîd b. Mansûr, *Kitâbü's-sünen*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Bombay: Dârü's-Selâfiyye, 1982), 2/267 (No. 2587).

¹⁰ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 10/166; İbn Kudâme (ö. 620/1223) Nehaî'nin bu görüşünün sünnet ve icmâyâ muhalif şaz bir görüş olarak değerlendirmektedir. Bk. Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Mahmud Abdülvehhâb Fâyîd - Tâhâ ez-Zeynî (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1970), 9/6.

¹¹ Mahmud Şeltût, *el-İslâm: 'Akide ve şer'â* (Kahire: Dârü's-Şurûk, 2001), 280-281.

¹² Fehmî Huveydî, *Mısır türîdü hallen* (Kahire: Dârü's-Şurûk, ts.), 191.

¹³ Ömer Abdullah Kâmil, *Kırâe nakdiyye fi fikri Muhammed Said Aşmâvî ve'r-red alâ iftirââtihî* (Beyrut: Bisân li'n-Neşr, 2003), 110; İbn Cüreyc (ö. 150/767), Ömer b. Abdülazîz'in mürtedden 3 defa tevbe isteneceği aksi takdirde öldürüleceği yönünde bir görüş aktarmaktadır. Bk. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbrahim el-Absî İbn Ebû Seybe, *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dârü't-Tac, 1989), 6/441 (No. 32761).

¹⁴ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-İsâl fi'l-muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdülgaflâr Süleyman el-Bündârî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 12/108-110.

¹⁵ Yûsuf el-Kardâvî, “eş-Şer'ia ve'l-hayât: el-Hudûd fi'l-İslâm”, *el-Cezire* (28 Kasım 2010).

¹⁶ Muhammed Selîm el-Avvâ, *fi Usûli'n-nizâmî'l-cinâ'îyyi'l-İslâmî* (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), 179; Abdülkâdir Üdeh, *et-Tesrî'u'l-cinâ'îyyi'l-İslâmî* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, ts.), 1/634-535.

görüştünü benimseyen Şeyh Yusuf İsa Menûn (1889-1957) ile bizatihi irtidat eyleminin ölüm cezasıyla karşılık bulmasının İslami olmadığını düşünen Ezher hocalarından Abdülmüteâl Saîdî (1894-1966) arasındaki tartışma bunlardan biridir. Tevfîk Sıdkî (1881/1920) ile Yemenli Şeyh Salih el-Yâfiî'nin birbirlerine yönelik kaleme aldıkları ilmî reddiyelerin içeriğinde mürtedle ilgili bahis de bulunmaktadır.¹⁷ 1950 sonrasında Cemal el-Bennâ (1920-2013) ve Ahmed Subhî Mansûr da kaleme aldıkları eserleriyle mürtede ölüm cezasını reddederken Ezher'deki hadis hocalarından Sa'd el-Mersafî (1933-2018), Abdülazîm İbrahim Muhammed el-Mat'anî ve İmad eş-Şirbînî başta olmak üzere ilim ehli bu iddialara karşılık vermiştir. Bazı Ezher hocalarının da mürted olarak gördüğü yazar Ferec Fûda'nın (1945-1992) suikastla öldürülmesi, tartışmaları şiddetlendirmiştir. Suikastın ardından Muhammed el-Gazzâlî (1917-1996) ile Mahmûd Muhammed Mezrûa, Fûda'nın mürted olduğunu ve öldürülmesini haklı bulduklarını açıklamışlardır. Bunun sonucunda Gazzâlî, mezkûr görüşü nedeniyle bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir.¹⁸

Fehmi Huveydî, yoğun bir şekilde tartışılan mürted meselesinin ülkedeki tüm önemli sorunların önüne geçerek birincil mesele seviyesine yükseltilmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Huveydî, Mısır'ın içinde bulunduğu durum karşısında maslahatın, Hz. Peygamber'in "Muhammed, arkadaşlarını öldürüyor derler" kaygısıyla münafıkların öldürülmesine karşı çıktığı gibi mürted ya da benzeri suçlardan ceza alan Müslümanların cezasının uygulanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁹ Durumdan benzeri şekilde rahatsızlık duyan Bennâ, 1972-1998 yılları arasında "dinî düşüncede hürriyet" konulu beş farklı eser kaleme almış olmasına rağmen irtidat ve tekfir düşüncesinin derinleştirdiği bakış açısını "düzeltmenin" kolay olmadığını belirtmiştir.²⁰

Bu yoğun tartışmalar içerisinde İhvânü'l-Müslimîn Cemaati, "mürtede ölüm cezasını kanunlaştırma" gibi gizli bir ajandasının olduğu ithamlarına maruz kalmış, cemaat de yaptığı sayısız açıklamayla bunu reddetmiş, hâlihazırda mürtede ölüm cezasını doğru bulmadıklarını açıklamışlardır.²¹ Mektebü'l-İrşâd üyesi Üsâme Nasr, Kardâvî'nin kanaatine işaret ederek ölüm cezası yerine ömür boyu tövbenin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Mektebü'l-İrşâd'ın bir diğer üyesi Saad el-Hüseynî ise Hz. Peygamber'in İslam devleti kurulmadan önce mürtede ölüm cezası uygulamadığını hatırlatarak mürtede ölüm cezasının uygulanmasını için zamanlamanın uygun olmadığını ve İslami davetin zayıf

¹⁷ Yusuf Abdürrezzâk-Muhammed İsa Menûn, *Hayatü eş-Şeyh İsa Menûn*, 1957, 118-126; Abdülmüteâl es-Saîdî, *el-Hürriyyetü'd-dîniyyetü fi'l-İslâm* (Kahire: Dârü'l-Kitabî'l-Mısırî, 2012).

¹⁸ Abdülazîm İbrahim Muhammed el-Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn beyne'l-edilleti's-şer'iyye ve şübühâtî'l-münkîrîn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1993), 3-4; Cemal el-Bennâ, *Kellâ sümme kellâ lî fukahâ'i't-taklîd* (Kahire: Dârü'l-Fikrî'l-İslâmî, ts.), 5.

¹⁹ Huveydî, *Mısır türîdü hallen*, 190-193.

²⁰ Cemal el-Bennâ, *Hurriyetü'l-fikr ve'l-i'tikâd fi'l-İslâm* (Kahire, 1998), 3.

²¹ Abdülmün'im Ebû'l-Fütûh, "el-İslâmü'l-vehhâbiyyu'l-bedevî eş-â'e münâhe't-tetarruf", *Almasry Alyoum* (10 Mayıs 2006); Şaban Hediye, "Mektebü'l-irşâd li'l-İhvânî'l-müslimîn yerfidu kânûnî haddî'r-ridde", *youm* (25 Nisan 2009).

kaldığı bir dönemde mürtede ölüm cezası uygulamasının doğru olmadığını kaydetmiştir.²²

Modern dönemde Mısır'da “Dinini değiştireni öldürün” rivayeti, Kur'an, sünnet ve sahâbe uygulamalarına arz edilmek suretiyle sahih olmadığı iddia edilmiştir. Rivayete yönelik eleştirilerde şu hususlar öne çıkmaktadır: “*Dinde zorlama yoktur.*” ayetine aykırı olması, mürtedin öldürüleceği hususunda Kur'an'da açık bir nassın bulunmaması, “Dinini değiştireni öldürün.” rivayetinin âhâd olması, Hz. Peygamber'in dinini değiştirenleri öldürdüğünün sabit olmaması, İslam'ın tekfir düşüncesine karşı olması, Allah'ın insanlığa din seçme özgürlüğü tanınması, muharip olmayanların öldürülemeyeceği düşüncesi, mürtedi öldürmeden tövbe imkanının sunulması ve ölüm dışında hapis cezasının da uygulanabileceği kanaatinin varlığı. Bu bağlamda mezkûr rivayetin Kur'an, Hz. Peygamber ve sahâbe uygulamalarına arzıyla ilgili görüşler etraflıca işlenecek ve bu hususta bir değerlendirmeye yer verilecektir.

1. Kur'an'da Mürtede Ölüm

Bir rivayetin sahih olup olmadığının belirlenmesindeki en temel kriter, Kur'an'a arzıdır. Bununla birlikte arzı yapan kişinin ön yargıları, yetersizliği, Kur'an ve sünnetin kendi iç bütünlüğünü dikkate almaması gibi nedenlere bağlı olarak yapılan arz işlemi hadisin sübutuna dair tartışmaların bir kısır döngüde devam etmesine sebep teşkil etmektedir. Bir konuyla alakalı ayetlere yapıldığı iddia edilen arz işleminin ayetlerin konu bütünlüğünü sağlayıp sağlamadığı titiz bir çalışmayı gerektirdiği bir hakikattir. Hadisi savunmak için zorlama bazı ilişkilerin kurulması gibi hadisi reddetmek için de bazı ilişkilerin ihmal edilebildiği durumlar da söz konusudur.²³

Kur'an'a arzla ilgili bu hususlar, birçok rivayette olduğu gibi “Dinini değiştireni öldürün” rivayetinde de görülmekte, birbirine zıt sıhhat değerlendirmelerinin oluşmasına yol açmaktadır. Rivayeti reddedenlerin temel gerekçeleri, “*Dinde zorlama yoktur.*” ayetinin tanıdığı din hürriyeti ve mürtede ölüm cezasının net bir şekilde Kur'an'da geçmiyor oluşudur. Buna bağlı olarak tartışma, Hz. Peygamber'in dindeki rolünün sadece bir tebliğci mi yoksa Kur'an'a ilave hükümler koyup koyamayacağına evrilmektedir.

1.1. Mürtede Ölüm Cezasının Din Hürriyetinin İhlali Olarak Görülmesi

Girişte de izah edildiği üzere İslam, tüm insanlığa din hürriyeti tanımış, dinde zorlamanın, baskının olmadığını ilan etmiştir. Mürtedler hakkında uygulanan cezanın İslam'la bağdaşmadığını düşünenler, iddialarını bu temel ilkeye dayandırmakta, din hürriyetini işleyen şu ayetlerle temellendirmektedirler: “*Dinde zorlama yoktur.*”,²⁴ “*Artık dileyen îmân etsin dileyen inkâr etsin.*”,²⁵ ve “*O hâlde, mümin olmaları için insanları*

²² Hediyye, “Mektebü'l-irşâd li'l-ihvânî'l-müslimîn yerfidu kânûnî haddî'r-ridde” (25 Nisan 2009).

²³ Salahaddin Polat, “Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri”, *Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul, 1995), 177-178.

²⁴ el-Bakara 2/256.

²⁵ el-Kehf 18/29.

*zorlayacak mısın?*²⁶ Mürtede ölüm cezasını reddedenlere göre mezkûr ayetler gereği bir kişi İslam'a girmek için zorlanamayacağı gibi İslam'dan çıkan için bir ceza da öngörülmemektedir.²⁷

Modern dönemde Mısır'da hadis ve sünnete eleştirel yaklaşımda etkili olan isimlerin başında gelen Muhammed Abduh'un (1849-1905), bu konuda da öncü olduğu görülmektedir. Abduh, İslam'dan çıkacak olan kişilere karşı muamelenin ne olacağını, "Dinini değiştireni öldürün" rivayetine temas etmeden ele almaktadır. Bununla birlikte Abduh, "*Dinde zorlama yoktur.*" ayetine yaptığı tefsirde, mürtede ölüm cezasını savunan cumhurun kanaatinin aksine, bu ayetin anlam çerçevesini İslam'a girecek olanlarla sınırlandırmamakta, İslam'dan çıkacak olanlarla genişletmektedir.²⁸ Öğrencisi Reşîd Rızâ'nın (1865-1935) ise mürtedlere uygulanacak ölüm cezasına detaylıca girdiği ve "*Dinde zorlama yoktur.*" ayetine dayanarak ölüm cezasını sorguladığı görülmektedir. Reşîd Rızâ'ya göre sahabîlerden bazıları çocuklarının Müslüman olması için baskı yapmaya başlamaları üzerine Hz. Peygamber, bu ayeti okuyarak karşı çıkmıştır.²⁹ Reşîd Rızâ, "Dinini değiştireni öldürün" ve "Müslümanın kanı şu üç halde helal olmaktadır: Maktulün hayatına karşı katilin, evli olup zina edenin, cemaatten ayrılıp dinden çıkan kişinin."³⁰ hadisinden mutlak bir hüküm çıkarılmasını yanlış bulmaktadır. Reşîd Rızâ, rivayetin sahih olduğunu kabul etmekle birlikte, İslam'ın hoşgörü ve özgürlük ilkeleri çerçevesinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Reşîd Rızâ'nın bu konudaki düşüncesinin temel dinamiklerinden biri, fakihlerin kadın ya da kavminin lideri konumundaki bir mürtedin öldürülüp öldürülmeyeceği hususunda yaşadıkları ihtilafıdır.³¹

el-Menâr yazarlarından Tevfik Sıdkî de din hürriyetinin varlığına işaret eden ayetlere vurgu yaparak kişinin istediği dini seçme noktasında özgür olduğunu, sadece inanç tercihi gerekçe gösterilerek öldürülemeyeceğini belirtmektedir. Sıdkî, yukarıda zikredilen ayetlere rağmen irtidat edenlere ölüm cezasının mutlak bir hüküm olarak kabul görmesini eleştirmektedir. Tevfik Sıdkî, mürtedlerin öldürülmesi emrini içeren rivayetin, "*Bundan*

²⁶ Yûnus 10/99.

²⁷ Şeltût, *el-İslâm: 'Akîde ve şer'î'a*, 281; M. Saîd el-Aşmâvî, *Usûlü's-şer'î'a* (Kahire: Mektebetü Medbûlî's-Sağır, 1996), 131; Muhammed Muhammed Dâvûd (ed.), *Mevsûatu beyânî'l-İslâm: er-red ale'l-iftirâât ve's-şühûhât el-kismü's-sâlis: es-sünnetü'n-nebevîyye* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 2012), 7/327; Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 63; Bennâ, *Hurriyetü'l-fikr ve'l-î'tikâd fî'l-İslâm*, 6-19; Kâsım Ahmed, *el-Avde ile'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü Medbûlî's-Sağır, 1997), 126.

²⁸ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrül'l-menâr* (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 3/36-40.

²⁹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Mecelletü'l-Menâr*, 1909, 10/288; Muhammed Reşîd Rızâ, *el-Vahyü'l-Muhammedî* (Beyrut: Müessesetu İzzeddin, 1406), 272-274; Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 86.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim Cu'fî Buhârî, *Sahîhü'l-İmâmi'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Zühreir b. Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1422), "Diyât", 6 (No. 6878).

³¹ Reşîd Rızâ, *Mecelletü'l-Menâr*, 23/189; Reşîd Rızâ'nın değerlendirdiği hadis için ayrıca bk. Buhârî, "Diyât", 6 (No: 6878).; Reşîd Rızâ'nın hadis ve sünnetle ilgili görüşleri için ayrıca bk. Fatih Bayram, *Modern Dönem Peygamber Tasavvuru Reşîd Rızâ Örneği* (Ankara: TDV Yayınları, 2020); Mustafa Aydın, *Reşîd Rızâ ve Hadis (Neo-Selefîlik Ekolü)* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023).

sonra isteyen iman etsin isteyen inkâr etsin”³² ve “Dinde zorlama yoktur”³³ ayetine aykırı bulunduğunu belirtmektedir.³⁴ Sıdkî'nin görüşlerine *el-Menâr*'da kaleme aldığı makalesiyle itiraz eden Yâfiî, yöneticinin bir maslahata binaen mürtedin öldürülmesi hükmünün uygulanmayabileceğine işaret ederek mürtede ölüm cezasının mutlak bir hüküm olarak kabul edildiği iddiasına itiraz etmektedir. Yâfiî, mürtede verilecek cezanın şartlara bağlı olarak değişebileceğini vurgulamaktadır.³⁵

Aşmâvî ve Bennâ da mürtede ölüm cezasına karşı çıkarken İslam'ın tanıdığı din hürriyetini esas almaktadır. Aşmâvî'ye göre korku ve baskı nedeniyle mümin kalan kişiden bir hayır beklenmemektedir. Görünürde mümin, kalben mülhid olanın vereceği zarar, İslam'dan çıkan kişinin bunu ilan etmesinin vereceği zarardan daha fazladır. Görünüşte Müslüman olan bu kişi gizlice İslam ve Müslümanlara karşı bir mücadelenin içerisinde yer alabilmektedir.³⁶

Din hürriyetini esas kabul ederek mürtede uygulanacak cezayı reddedenlere karşı, bu cezayı savunanlar, mürtede uygulanacak ceza ile din hürriyetinin ilişkilendirilmesini doğru bulmamaktadırlar. Dolayısıyla Kur'an'a arz işleminin hatalı olduğunu savunmaktadırlar. “Dinde zorlama yoktur.” ayetinin İslam'a girdikten sonra çıkmak isteyenler için değil İslam'a ilk defa girecek olanlar için geçerli olduğunu, Müslüman olanlar için ise İslam'ın kurallarının uygulanacağını belirtmektedirler.³⁷

Bu doğrultuda Muhammed Ebû Zehre (1898-1974) mürtede uygulanan ölüm cezasının din hürriyetiyle ilişkilendirilmesini doğru bulmamaktadır. Ebû Zehre, İslam dininden putperestliğe geçen kişinin samimiyetini şüpheli görmektedir. Özgür bir şekilde İslam'ı seçen bireyin irtidatı akli ve mantiki bir temele dayanmayıp maddi bir beklenti, düşüncesindeki bozukluk ya da Müslüman kitleleri İslam'dan uzaklaştırmak gibi proje bazlı dine giriş çıkış olarak değerlendirmektedir. Kişinin bu konudaki samimiyeti, kendisine sunulan tövbe aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle irtidat cezası, din hürriyetine karşı bir savaşı değil din hürriyetinin suistimale uğramadan sağlıklı bir şekilde uygulanmasını amaçlamaktadır.³⁸

Şehhâte Sakr ise dinî tercihte hoşgörüyü işaret ettiği iddia edilen “Artık dileyen îmân

³² el-Kehf, 18.

³³ el-Bakara, 2/256.

³⁴ Muhammed Tevfik Sıdkî, “el-İslâm hüve'l-Kur'ân vahdehû”, *Mecelletü'l-Menâr* 9 (ts.), 9/523; Muhammed Tevfik Sıdkî, “Kelîmât fi'n-neshi ve'tevâtürî ve ahbârî'l-âhâdî ve'sünne”, *Mecelletü'l-Menâr* 11 (1908), 11/695.

³⁵ Salih el-Yâfiî, “Reddüş-şübühât ala'n-nesh ve kevnî's-sünneti min'ed-dîn”, *Mecelletü'l-Menâr* 12 (ts.), 449.

³⁶ Aşmâvî, *Usûlü's-şerîa*, 131; Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 62-92.

³⁷ Sa'd el-Mersafî, *Hadisu haddî'r-ridde fi dav'i usulî't-tahdîs rivâye ve'd-dirâye* (Kuveyt: Mektebetü'l-Menâr, ts.), 8; Şehhâte Sakr, *Keşfü's-şübühât a'dâi's-sünne reddî's-sihem an hayri'l-en'âm* (İskenderiye: Darü'l-Hulefâ-yi Râşidîn - Dârü'l-Fethî'l-İslâmî, ts.), 377-378; Kâmil, *Kırâe nakdiyye fi fikri Muhammed Said Aşmâvî ve'r-red alâ iftirââtihî*, 110.

³⁸ Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi fikhi'l-İslâm: el-Ukûbe* (Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 85.

*etsin dileyen inkâr etsin.*³⁹ ayetinin esasında tehdit mesajı içerdiğini, İslam’dan diğer dinlere geçme hürriyetinin bir yanlığı olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰ Dine ve vatana ihaneti eş değer kabul eden Ezher’deki hadisçilerden İmâd eş-Şirbînî de bu iki “suçun” din hürriyeti bağlamında değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmektedir.⁴¹

1.2. Kur’an’da İrtidat Edenlere Bir Cezanın Öngörülmediği İddiası

Kur’an’da mürtedlerle ilgili ayetler bulunmasına rağmen ölüm cezasının açık bir şekilde geçmiyor olması ve mürtedlerin amellerinin boşa gittiğiyle yetinilmesi de mürtede ölüm cezasının İslam’la bağdaşmadığı kanaatinin temellendirilmesinde esas bir argüman olarak kullanılmaktadır. Mürtedlerle ilgili tartışmada Kur’an’dan birçok delil getirilmekle birlikte bu başlık altında yoğun olarak zikredilen ayetlerle yetinilecektir.

Reşîd Rızâ, “Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaştırmaz ve size barış teklif ederlerse, Allah onların aleyhine size bir yol vermemiştir.”⁴² ayetine işaret ederek din değiştirmekten öteye geçmeyen mürtedler için öldürme cezasının İslam’a aykırı olduğunu ifade etmektedir. O, bu ayeti nesh eden başka bir ayetin bulunmaması sebebiyle savaş halinde olmayan mürtedlerin öldürülemeyeceği görüşünü savunmaktadır.⁴³

“Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider...”⁴⁴ ayeti de mürted cezasının bulunmadığına delil olarak ileri sürülmektedir. Abdülazîz Çâvîş (1876-1929) bu ayetin siyak ve sibakıyla birlikte değerlendirildiğinde fakihlerin iddia ettiği gibi mücerred din değiştirmenin cezasına delil olamayacağını belirtmektedir. Ona göre buradaki dinden irtidat ile Allah yolunda cihaddan geri durmak kastedilmektedir.⁴⁵

Abdülmutêâl Saîdî, mürtedlerin amellerinin boşa gittiği⁴⁶ Bennâ ise irtidat eyleminin karşılığının ahirette görüleceğini belirten ayetlere dikkat çekerek irtidatın dünyada bir cezasının olmadığını kaydetmektedir.⁴⁷ Buna göre ayet, mürtedlerin dünyada öldürüleceğine değil yaptıklarının boşa gideceğine işaret etmektedir.⁴⁸ Buna karşılık Mısırlı hadisçilerden Mahmud Selâme Buhtıyye’ye göre bu ayet, mürtede dünyada verilecek ölüm cezasını yok saymamakta, mürtedin amelinin dünya ve ahirette boşa gittiği uyarısıyla

³⁹ el-Kehf 18/29.

⁴⁰ Sakr, *Keşfü’ş-şübühât*, 379; Abdürrezzâk - Menûn, *Hayatü eş-Şeyh İsa Menûn*, 126.

⁴¹ Şirbînî, *Ukûbetü’z-zânî ve’l-mürted*, 102.

⁴² en-Nisâ 4/90.

⁴³ Reşîd Rızâ, *Mecelletü’l-Menâr*, 10/287-288; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü’l-menâr*, 5/327.

⁴⁴ el-Bakara 2/217.

⁴⁵ Abdülazîz Çâvîş, *el-İslâm dînü’l-fitra ve’l-hurriyye* (Kahire: Dârü’l-Hilâl, 1952), 145.

⁴⁶ Saîdî, *el-Hürriyyetü’l-dîniyyetü fi’l-İslâm*, 165-166.

⁴⁷ Bennâ, *Kellâ sümmê kellâ*, 63.

⁴⁸ Mat’anî, *Ukûbâtü’l-irtidâd anî’d-dîn*, 12.

yetinmektedir.⁴⁹ Kardâvî ise ayette bahsedilen mürtedlerin irtidat eyleminin propagandasını yapmayanlar olduğunu belirtmektedir. Allah Teâlâ, küfrünü kendi içerisinde yaşayıp topluma yaymayan kişileri öldürme yoluna gitmez. Bu kişinin cezası, ahirete bırakılmıştır.⁵⁰ Kardâvî'nin bu görüşü, İslam'daki din hürriyetiyle mürtede ölüm cezasının birbiriyle bağdaşmadığı eleştirileri karşısında önemli bir açılım sağlasa da buradaki propagandanın sınırlarının ne olacağı hususu, üzerinde durulmayı, derinlemesine çalışılmayı hak etmektedir. Zira kişi özellikle de birtakım sorgulamalar neticesinde dinini değiştirmiş ise susması, yorum ve değerlendirme yapmaması, irtidatını kendi içinde yaşaması muhaldir. İrtidat eden kişinin toplumda sahip olduğu konuma göre bir etki alanı oluşturacağı hakikattir.

Kur'an'da mürtede ölüm cezasının olmadığına delil olarak sunulan ayetlerden biri de “*İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine îmân edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir.*”⁵¹ ayetidir. Şayet mürtede ölüm cezası verilmiş olsaydı kişinin bu kadar sık küfre düşüp yeniden iman etmesi mümkün olmayacak, ikinci ve üçüncü defa irtidat etmesine imkân tanınmayacaktır. Bu görüşe karşılık, hadisi savunanlar ayette bahsedilen kişilerin mürtedler değil münafıklar olduğunu belirtmektedirler.⁵²

“*Ey îmân edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler.*”⁵³ ayeti de mürtede ölüm cezasının olmadığına delil olarak ileri sürülmektedir. Çâvîş'e göre bu ayet de siyak ve sibakıyla birlikte değerlendirildiğinde buradaki mürtedle kastedilen din değiştirenler değil, Allah'ın dinine yardım etmeyen, Müslüman kardeşlerinin maruz kaldığı bir ezaya engel olmaktan geri duranlardır.⁵⁴ Buna cevaben Mat'anî, ayette kafir olan topluluğa yönelik yok etme cezasının verildiğini belirterek karşılık vermektedir.⁵⁵

Mürtede ölüm cezasının İslami olmadığı iddiası temellendirilirken “*Ehl-i Kitap'tan bir grup şöyle dedi: “Mü'minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar (size bakarak) dönerler.*”⁵⁶ ayeti de delil olarak sunulmaktadır. Zira bu ayette de irtidat edenler için herhangi bir cezadan söz edilmemektedir. Buna karşı Mat'anî, ayetin Yahudiler hakkında indiği, dolayısıyla İslam'dan çıkan kişilerle ilgili bir meselede delil

⁴⁹ Mahmud Selâme Buhtıyye, “Şübühât ve rüdûd havle'r-riddeti fî dav'i's-sünneti'n-nebeviyye”, *Mecelletü Kîta Usûlî'd-dîn* 13/2 (2018), 621-622.

⁵⁰ Yûsuf el-Kardâvî, *Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted fî dav'i'l-Kur'ân ve's-sünne*, ts., 32.

⁵¹ en-Nisâ 4/137.

⁵² Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 13-15; Sakr, *Keşfü's-şübühât*, 376-377.

⁵³ el-Mâide 5/54.

⁵⁴ Çâvîş, *el-İslâm dînü'l-fitra ve'l-hurriyye*, 149.

⁵⁵ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 11-12; Ahmed, *el-Avde ile'l-Kur'ân*, 126.

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/72.

olarak alınamayacağını belirtmektedir.⁵⁷

Kâsım Ahmed (1933-2017) ise “*Çünkü sizi yakalarlarsa ya sizi taşıyarak öldürürler ya da kendi dinlerine çevirirler.*”⁵⁸ ayetine dikkat çekerek küfür liderlerinin dinden döneni öldürme cezasını, caydırıcı olması amacıyla Ashâb-ı Kehf’e karşı uyguladıklarından söz etmektedir. Dolayısıyla Kâsım Ahmed, bu cezanın İslâmî bir ceza olmadığını ima etmektedir.⁵⁹

Mat’anî, Kur’an’da mürtedlerle ilgili açık bir hükmün olmadığı iddiasına “*Yakın zamanda çok güçlü bir kavme karşı savaşa çağrılacaksınız. Ya kendileriyle savaşacaksınız ya da Müslüman olacaklar.*”⁶⁰ ayetiyle karşılık vermektedir. Mat’anî, ayette bahsedilen kabilenin Yemâme’den Benî Hanîf olduğuna dair bazı görüşlerin varlığına dikkat çekerek: “Kur’an, mürtede ölüm cezasından tamamen hâlî değildir.” demektedir.⁶¹

İrtidat suçuna Kur’an’dan delil arayışında olan Sakr, “*Yemin olsun ki eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine’de asılsız haberler yayıp ortalığı velveleye verenler bu durumlarından vazgeçmezlerse muhakkak ki seni onların üzerine yürümeye sevk edeceğiz; Bundan sonra da seninle orada lanete uğramış kimseler olarak çok az bir süre komşuluk yapacaklardır. Onlar nerede bulunursalar ele geçirilir ve çok yaman bir şekilde öldürülürler.*”⁶² ayetindeki ölüm cezasının mürtedlerin bir kısmına yönelik olduğunu ifade etmektedir.⁶³

Bunlara ilave olarak Kardâvî, selef âlimlerinden bazılarının “*Allah’a ve resulüne savaş açanların ve yeryüzünde fitne çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri, asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ya da o yerden sürgüne gönderilmeleridir.*”⁶⁴ ayetinin mürted olanlara hitap ettiği yönündeki görüşlerinin varlığına işaret etmektedir.⁶⁵

Şirbînî’nin bu çerçevede mürted cezasına delil olarak gösterdiği delillerden birisi de “*Allah ya tarafından size bir belâ gönderecek ya da cezanızı bizim elimizle verecektir.*”⁶⁶ ayetidir. Şirbînî, tefsir ulemasının görüşlerine dayanarak ayette geçen “elimizle” ifadesiyle kastedilenin öldürülmeleri olduğunu belirtmektedir.⁶⁷

⁵⁷ Mat’anî, *Ukûbâtü’l-irtidâd anî’d-dîn*, 17.

⁵⁸ el-Kehf 18/20.

⁵⁹ Ahmed, *el-Avde ile’l-Kur’ân*, 126.

⁶⁰ el-Fetih 48/16.

⁶¹ Mat’anî, *Ukûbâtü’l-irtidâd anî’d-dîn*, 23-24, 28.

⁶² el-Ahzâb 33/60-61.

⁶³ Sakr, *Keşfü’ş-şübühât*, 378.

⁶⁴ el-Mâide 5/33.

⁶⁵ Kardâvî, *Cerîmetü’r-ridde ve ukûbetü’l-mürted*, 39.

⁶⁶ et-Tevbe 9/52.

⁶⁷ Şirbînî, *Ukûbetü’z-zânî ve’l-mürted*, 107.

Kur'an'da irtidatı konu edinen ayetler üzerine değerlendirmede bulunan Muhammed Selîm el-Avvâ, İslam ceza hukukunda mürtede ölüm cezasının varlığının değil had mi ta'zîr mi olduğu tartışmasının olduğunu söylemektedir. Bu cezanın ta'zîr olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünen Avvâ, bu düşüncesini Nahl sûresi 106. ayet dışındaki irtidatla ilgili ayetlerin Medenî olmasını, İslam devletinin kurulduğu bir süreçte nâzil olmasıyla temellendirmektedir.⁶⁸

Mezkûr değerlendirmelerde de görüldüğü üzere mürtede ölüm cezasını din hürriyeti ön fikrine dayalı olarak reddedenler karşısında Mısırlı hadisçiler, mürted bahsini din hürriyeti çemberinden çıkarmak istemektedirler. Mısırlı hadisçilere göre din hürriyeti, İslam'a hiç girmemiş kişiler için geçerlidir. İslam'a hiç girmeyen ile İslam'a girmiş ve ardından adeta düşman safına geçmişçesine mücadele başlatmış kişilere karşı yaklaşımın birbirinden ayrılması gerekmektedir.

1.3. Hz. Peygamber'in Teşrideki Rolü

Mürtede ölüm cezasının Kur'an'da bulunmadığı iddiasıyla reddedilmesi, sünnetin teşrî açısından bir rolünün bulunup bulunmadığı yönündeki tartışmanın pratikteki yansımalarından birisi olarak görülebilir.⁶⁹ Sakr'a göre mürtede verilen ceza, Hz. Peygamber'in belirlediği bir hüküm olup "*Peygamber size ne verdiyse kabul edin ve size neyi nehyettiye ondan sakının.*"⁷⁰ ayeti gereği yerine getirilmesi gerekmektedir.⁷¹ Mürtede ölüm cezasıyla ilgili farklı yaklaşımları değerlendiren Muhammed Esved, Kur'an'da yer almadığı gerekçesiyle dünyevi cezaya karşı çıkılmasını, sünnetin teşrîdeki konumunu yok sayan tehlikeli bir tutum olarak değerlendirmektedir. Esved'e göre bu rivayetin reddedilmesinde akılcı eğilimlerin etkisi büyüktür.⁷² Mürtede ölüm cezası hususunda sünnetle Kur'an arasında çelişki olduğu söylemini doğru bulmayan Mat'anî de sünnetin Kur'an karşısındaki rolüne dikkat çektikten sonra "*Dinde zorlama yoktur.*"⁷³ ayetinin, "Dinini değiştireni öldürün." rivayetiyle tahsis edildiğini belirtmektedir.⁷³

2. Sünnette Mürtede Ölüm

Mürtede ölüm cezasının verilip verilmeyeceği tartışmasında Kur'an'dan sonra getirilen deliller arasında Hz. Peygamber'in konuya dair uygulamaları ve sözleri de yer almaktadır. Hz. Peygamber'in bu tür bir cezayı hiç uygulamadığı ve mürtede verilen ölüm cezasını öngören rivayetin âhâd olduğu iddiası, rivayeti reddedenler ya da had cezası olarak görmeyenler için önemli bir delil olarak ileri sürülmektedir.

⁶⁸ Avvâ, *fî Usûli'n-nizâmî'l-cinâ'yyi'l-İslâmî*, 134.

⁶⁹ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 11.

⁷⁰ el-Hasr 59/7.

⁷¹ Sakr, *Keşfü's-şübühât*, 379.

⁷² Muhammed Abdürrezzak Esved, *el-İtticâhâtü'l-mu'âsıra fî dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm* (Dımaşk: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1429), 246-258.

⁷³ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 23-24, 28.

2.1. İrtidat Vakaları Karşısında Hz. Peygamber

Mürtede uygulanacak ölüm cezasının İslam'la bağdaşmadığını düşünenlere göre rivayetler, Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla örtüşmemektedir. Zira Hz. Peygamber, mezkûr cezayı hiçbir zaman uygulamamıştır.⁷⁴ Örneğin İslam davetinin başlangıç yıllarında Mekke'de gördüğü baskı üzerine Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar arasında yer alan Ubeydullah b. Cahş, Hristiyanlığa dönmüş ama hakkında ölüm cezası uygulanmamıştır. Diğer bir irtidat teşebbüsü ise İsrâ ve Mi'râc hadisesinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in gece yolculuğuna inanmayan Mekke müşriklerin yönlendirmesiyle bazı Müslümanlar İslam'ı terk etmiştir. Bu olay için de ölüm cezası verildiği kaynaklarda geçmemektedir.⁷⁵ Bununla birlikte davetin başlangıç yıllarında ve cihad için dahi onayın verilmediği bir süreçte yaşanan bu iki hadisenin mürted bahsi için uygun örnek olmadığı söylenebilir.

Bennâ'ya göre bu konuda sunulacak Hz. Peygamber'in uygulamalarından birisi, Medine'ye hicretinden sonra Yahudilerle kurduğu ilişkidir. Onları kendisine çekmek ve şerlerinden sakınmak için sadece özgür bırakmamış aynı zamanda tek ümmet çatısı altında toplamıştır.⁷⁶ Bu iddiasını ayrıca Hz. Peygamber'in Himyerî kralına hitaben kaleme aldığı mektuptaki “Yahudi ve Hristiyan olarak kalan dinden döndürülmez.” sözüyle de temellendirmektedir.⁷⁷

Bennâ, mürtede ölüm cezasının delili olarak gösterilen, Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) rivayet ettiği “Müslümanın kanı şu üç halde helal olmaktadır: Maktulün hayatına karşı katilin, evli olup zina edenin, cemaatten ayrılıp dinden çıkan kişinin.” hadisinin, Hz. Âişe'den (ö. 58/678) gelen diğer bir rivayetle netlik kazandığını belirtmektedir. Burada Bennâ, rivayetdeki mürted olduğu için öldürülen kişinin muharip olması vasfına vurgu yapmaktadır. Bu noktada Bennâ, ölüm cezası verilecek mürtedin muharip olmasını şart olarak sunan İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) görüşüne yer vermektedir.⁷⁸ Mat'anî ise bu durumu İbn Teymiyye'nin şahsi kanaati olarak yorumlamış, hadis için te'vile yer olmadığını, mürted için muharip olma zorunluluğunun bulunmadığını kaydetmiştir. İki rivayet arasındaki tenakuzun giderilmesinde Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) değerlendirmesine işaret eden Mat'anî, “Dinini değiştiren öldürün” hadisiyle Abdullah b.

⁷⁴ Aşmâvî, *Usûlü's-şerîa*, 131; Dâvûd, *Mevsûatu beyânî'l-İslâm*, 7/327.

⁷⁵ Kâmil Muhammed Câhin İsmail, “Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara”, *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-benât bi'l-İskenderiyye* 26/2 (2010), 687; Bennâ, *Hurriyetu'l-fikr ve'l-i'tikâd fi'l-İslâm*, 23.

⁷⁶ Bennâ, *Hurriyetu'l-fikr ve'l-i'tikâd fi'l-İslâm*, 20.

⁷⁷ Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 71, 74.

⁷⁸ Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 72. Hadisler için ayrıca bk. Buhârî, “Diyât”, 6 (No: 6878); Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, ts.), “Kasâme” 12 (No. 4743); Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 4/57.

Mes'ûd'un rivayetinin muharip olmayan mürtedleri, Hz. Âişe'nin rivayetine göre ise savaş hâlinde olan mürtedlerin öldürülüp çarmlıha gerileceğini ifade etmektedir. Buna ilave olarak Mat'anî, Hz. Âişe rivayetinin iki ihtimali de içerdiğini belirtmektedir. Birincisi muharip olan mürtedler, ikincisi ise mürted olmayan muhاریplerdir.⁷⁹ Şirbînî de sürgün cezasını da içeren Hz. Âişe rivayetinin mürtedlerle değil, mürted olmayan muhاریplerle ilgili olduğunu düşünmektedir. Ezher şeyhi Ahmed et-Tayyib ise "İslam'dan çıkıp Allah ve Resûlü'ne karşı savaşan kişi öldürülür, idam edilir ya da sürgün edilir"⁸⁰ şeklindeki Hz. Âişe rivayetinin sadece muhاریplerle ilgili olduğu görüşüne itiraz etmektedir. Tayyib, bu rivayete binaen mürtede verilecek cezanın had cezasından ziyade ta'zîr cezası olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmekte, mürtede sürgün cezasının da verilebileceğine işaret etmektedir.⁸¹

Bennâ, mürtedin cezasının ölüm olduğunun delili olarak sunulan Ureyne kabilesi üyelerinin öldürülmesinin asıl sebebinin irtidat değil, deve çalma ve itaatsizlik suçu olduğunu ifade etmektedir. Bennâ, mezkûr rivayetlerde Ureyne kabilesi fertlerinin dinden çıktıklarına dair bir bilginin bulunmadığını eklemektedir.⁸² Bennâ, Hz. Peygamber'in din değiştirenler için ölüm cezası uygulamamasından hareketle mürtede ölüm cezasının vücûba değil cevazına işaret edebileceğini belirtmektedir.⁸³

Bennâ'nın görüşünü temellendirmek için sunduğu delillerden birisi de bir bedevinin Hz. Peygamber'e yaptığı biatından daha sonra vazgeçmesidir. Bu durumu din değiştirme olarak değerlendiren Bennâ'ya göre bu olay, Hz. Peygamber'in irtidat suçuna karşı bir ceza uygulamadığının delili olarak görülmelidir.⁸⁴ Mat'anî ise bedevinin Hz. Peygamber'le Medine'de yaşama koşuluyla biat ettiğini, ancak hastalığı nedeniyle Medine'den ayrılmak amacıyla izin istediğini kaydetmektedir. Hz. Peygamber'den izin istemesi ve ona "Ya Resûlallah" şeklinde hitap etmesi, irtidat etmediğinin delilidir.⁸⁵

Hz. Peygamber döneminde irtidat ettikten sonra hakkında ölüm cezası uygulananlardan birisi Mikyâs b. Subâbe'dir. Mikyâs, Evs b. Sâmî adlı bir sahâbî tarafından kardeşi Hişâm'ın hataen öldürülmesi üzerine Medine'ye gitmiş ve Müslüman olduğunu ilan etmiştir. Hz. Peygamber, Mikyâs'a kardeşinin diyetinin ödenmesini sağlamıştır. Bundan

⁷⁹ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 38-41; İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-mu'tahhara", 687.

⁸⁰ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Darü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2009), "Hudûd", 1 (No. 4353); Nesâî, *Tahrîmu'd-Dem*, 10 (No. 4048); Kasâme", 12 (No. 6919); Dârekutnî, "Hudûd", 1 (No. 3087).

⁸¹ Ahmed et-Tayyib, "el-İmâmu't-tayyib: Me hüve hükmü'l-mürted", *el-Ezher* (16 Haziran 2016); Rivayetle ilgili değerlendirmeler için ayrıca bk. Sahip Beroje, *Farklı Bakış Açılıyla İrtidat Suçu ve Cezası* (Ankara: Fecr, 2017), 53-56; Fatih Orhan, *Fıkıh ve Özgürlükler Bağlamında İrtidat* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 93, 109-113.

⁸² Bennâ, *Kellâ sümmе kellâ*, 71. Hadis için ayrıca bk. Buhârî, "Zekât", 68 (No. 1501).

⁸³ Bennâ, *Kellâ sümmе kellâ*, 78.

⁸⁴ Bennâ, *Kellâ sümmе kellâ*, 77. Hadis için ayrıca bk. Buhârî, "İ'tisam bi'l-Kitâb ve's-Sünne", 16 (No. 7322); "Ahkâm", 47 (No. 7211).

⁸⁵ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 43-45.

kısa bir süre sonra Mikyâs, Evs b. Sâmit'i öldürmüş ve Mekke'ye kaçarak irtidat ettiğini ilan etmiştir. Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber, Mikyâs'ın öldürülmesi emrini vermesi üzerine öldürülmüştür. Mısırlı hadisçilere göre Mikyâs'ın öldürülmesi, irtidat edenin öldürülmesi için yeterli bir delildir. Ezher'deki bazı fıkıhçılara göre ise Mikyâs'ın öldürülme gerekçesi irtidat değil öldürme ve gasptır.⁸⁶

Hız. Peygamber döneminde irtidat ettiği için hakkında ölüm emri verilen bir diğer isim, Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'tir (ö. 36/656). Hız. Peygamber, bir süre Medine'de kaldıktan sonra Mekke'ye kaçan Ebû Serh için Mekke'nin fethi gününde ölüm fetvası vermiştir. Ebû Serh, Hız. Osman'dan eman dilemiş ve verilen eman sonucunda ölümden kurtulmuştur.⁸⁷ Mürtede ölüm cezasına karşı çıkanlara göre Hız. Peygamber'in Ebû Serh'e bir ceza uygulamaması mürtedler için ölüm cezasının İslami olmadığını göstermektedir. Mürtede ölüm cezasını kabul edenlere göre ise Ebû Serh olayı onların aleyhine bir durum teşkil etmektedir. Çünkü Ebû Serh, Hız. Peygamber'e yaptığı biat nedeniyle ölüm cezasına çarptırılmamıştır.⁸⁸

Mürted hükmü verilerek öldürülenlerden birisi de Abdullah b. Hatal'dır. Mürtede ölüm cezasının reddedenlere göre Hız. Peygamber'in de esasında İbn Hatal'a başkasını öldürdüğü için kısas kabilinden bir ceza uygulaması, mürtedler için ölüm cezasının olmadığını göstermektedir.⁸⁹ Mısırlı hadisçilerden Câhin İsmail, İbn Hatal örneğinde olduğu gibi irtidat suçunu işleyenlerin aslında başkasını öldürmeleri karşılığında kısas gereği öldürüldükleri yorumunu doğru bulmamaktadır. Zira bu durumda katil olarak görülen kişilerin kısas, diyet ya da af seçeneklerinden birisini seçmesi için maktulün ailesinin karşısına çıkarılması gerekmektedir. Tam aksine bu kişiler hakkında doğrudan bir ölüm emri verilmiştir. İbn Hatal ayrıca savaşı bir kişi de değildir. Yaşadığı evde savaş aletleri olmadığı gibi o anda Kâbe örtüsüne sarılmış bir şekilde gizlenmektedir.⁹⁰ Câhin İsmail ayrıca İbn Hatal'ın Hız. Peygamber'i hicveden bazı şiirler yazdığı için öldürüldüğü iddiasının da onun mürted olarak görülmesine mâni olmadığını altını çizmektedir. Nitekim Hız. Peygamber'i hicvetmek, irtidatın bir tezahürüdür.⁹¹

Hız. Peygamber döneminde irtidat suçu nedeniyle öldürülen bir diğer kişi, Huveyris b. Nukayz'dır. Ezher hocalarından Fethullah Asr'a göre Huveyris, irtidat suçunun cezası olarak değil Hız. Peygamber'e yaptığı eziyetler sebebiyle Hız. Ali tarafından öldürülmüştür.⁹²

⁸⁶ İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 684.

⁸⁷ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 33-36; İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 684-690; Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 77. Hadis için ayrıca bk. Buhârî, "Cezâü's-sayd", 18 (No. 1846).

⁸⁸ Sakr, *Keşfü's-şübühât*, 380; Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*, 111.

⁸⁹ Sakr, *Keşfü's-şübühât*, 380.

⁹⁰ İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 686.

⁹¹ İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 687.

⁹² İman Muhammed Fethullah Asr, "Hurriyetü'l-i'tikâd ve haddu'r-ridde", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-benât bi Sohac* 25/3 (2016), 2600.

Mat'anî'ye göre başka bir delil ise Hristiyan iken Müslüman olan akabinde tekrar kendi dinine dönen bir kişinin cenaze merasimine katılanların Müslümanlar gibi gösterilmesidir. İddiaya göre, Hz. Peygamber, irtidat eden bu kişiye herhangi bir ceza uygulamamış, tam tersine cenazesini defnetmiştir. Buna karşı Mat'anî ise bu kişinin Müslümanlar tarafından değil müşrikler tarafından defnedildiğini belirtmektedir.⁹³

Hz. Peygamber'in irtidat edene ceza uygulamadığına dair bir diğer delil, Dımâm b. Sa'lebe'nin zekat vermeyi reddetmesi ve daha sonra vermek istemesine rağmen Hz. Peygamber'in kabul etmeyiştir. Cezayı İslami bulmayanlara göre Sa'lebe'nin bu hâli irtidattır. Cezayı İslami bulanlara göre ise Sa'lebe'nin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki halifelere zekat vermeyi kabul etmesi, onun irtidat etmediğinin açık bir göstergesidir.⁹⁴

Hz. Peygamber'in münafıkları öldürmemesi de mürtede ölüm cezası olmadığının delili olarak sunulmaktadır. Bu görüşe karşı çıkan Mısırlı hadisçiler, ölüm cezasının uygulanmamasını, münafıkların dışarıdan Müslüman gibi görünmelerine ve açıkça İslam'dan dönmemelerine bağlamaktadır. Her ne kadar birtakım nifak alametleri sergileseler de küfürlerini açıkça ilan etmemeleri, irtidat hükmünün kendileri üzerinde uygulanmamasının başlıca sebebi olarak yorumlanmaktadır. Hz. Peygamber'in münafıkların öldürülmesine karşı olduğu, Üsâme b. Zeyd'e (ö. 54/674) hitaben söylediği "Kalbini açıp baktın mı?" sözünde de görülmektedir.⁹⁵

Mürtede ölüm cezasının ameli sünnet olduğunu kabul eden Mat'anî'nin zikrettiği deliller arasında peygamberliğini ilan ederek dinden çıkan Esved el-Ansî'nin (ö. 11/632) Müslümanlarca öldürülmesi yer almaktadır.⁹⁶ Bunlara ilave olarak hadisi savunanlara göre Hz. Peygamber'in irtidat edenlere ölüm cezası uygulamadığı iddiası, Hz. Peygamber'in cezayı uygun bulmamasıyla değil o dönemde irtidatın az yaşanmasıyla alakalıdır.⁹⁷

Ezher'de yakın dönemde yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde bu bahisle ilgili iki farklı bakış açısının sergilendiği görülmektedir. Birinci bakış açısına göre Hz. Peygamber, bizatihi irtidat eyleminden dolayı ölüm cezasını uygulamıştır. İkinci yaklaşım ise Hz. Peygamber'in "Dinini değiştireni öldürün" hadisine diğer sözleri ve fiilleri de eklendiğinde saldırgan olanlar hariç mürtedlere ölüm cezası uygulamadığını savunmaktadır. Buna göre mürtedler, başka birisine saldırdıkları, fitne ve bozgunculuk çıkardıkları için öldürülmüşlerdir. Bu manada mürtedin öldürülmesi hususunda icmâ olduğu görüşü de sahâbe ve tâbiünden mürtedlerin öldürülmesine yapılan itirazlara dikkat çekilerek icmânın

⁹³ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 46-49. Hadis için ayrıca bk. Buhârî, "Menâkib", 26 (No: 3617).

⁹⁴ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 53-55.

⁹⁵ Dâvûd, *Mevsûatu beyânî'l-İslâm*, 7/333; Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*, 107-110; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. (Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991), "İmân", 96 (Hadis no. 158).

⁹⁶ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 33-36; İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭaḥḥara", 684-690; Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 77; İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭaḥḥara", 689. Hadis için ayrıca bk. Buhârî, "Cezâü's-sayd", 18 (No. 1846).

⁹⁷ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 57-59.

olmadığı belirtilmektedir.⁹⁸

Görüldüğü üzere mürtede ölüm cezasının varlığını ya da yokluğunu savunanların işaret ettiği bir diğer delil, Hz. Peygamber'in bu kapsamdaki uygulamalarıdır. Mürtede ölüm cezasını kabul eden ya da reddedenler, aynı rivayetleri delil olarak göstermekle birlikte farklı sonuçlara ulaştıkları görülmektedir. Buradaki ihtilaftaki temel nokta, irtidat suçu işleyen kişilerin aynı zamanda gasp ve öldürme suçlarına karışmış olduklarına dair rivayetlerdir.

2.2. Rivayetin Sened Tenkidi

Modern dönem Mısır'da "Dinini değiştireni öldürün" rivayeti ağırlıklı olarak metin eksenli eleştirilere konu olmakla birlikte sened açısından da eleştirildiği görülmektedir. Sened bahsinde rivayetin âhâd oluşu nedeniyle amel edilemeyeceği ya da senedinde cerh edilen ravilerin bulunması nedeniyle kusurlu olduğu vurgulanmaktadır.

2.3. Rivayetin Âhâd – Mütevâtir Olması Tartışması

Modern dönem hadis tartışmalarında âhâd olan rivayetlerin, zan ifade ettiği için amel dairesinden çıkarılmasının örnekleri çokça görülmektedir. Mürtede verilecek ceza olan öldürme de bu ekseninde bir tenkide uğramaktadır. Bennâ, irtidat suçunun ölüm gibi oldukça ağır bir ceza olmasına rağmen hadis kitaplarında sadece üç-dört rivayetle yer bulmasını şüpheli bir durum olarak görmektedir.⁹⁹

Ezher şeyhlerinden Mahmud Şeltût'un (1893-1963) da benimsediği görüşe göre âhâd derecesindeki rivayetler, had cezaları için hüccet kabul edilmemektedir. Buradan hareketle Şeltût, mürtedin öldürülmesinin işlenen küfre değil muharip olmaya bağlı olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁰ Kardâvî ise buna karşı içki içme cezasının âhâd hadislerle sabit olmasını gerekçe göstererek hadler konusunda "âhâd hadislerle amel edilemeyeceği" görüşüne itiraz etmektedir. Buna ilave olarak mürtede verilen cezayı konu edinen rivayetlerin içki içme cezasını bildiren rivayetlerden daha sahih olduğunu ifade etmektedir. Ona göre ayrıca bu rivayet, âhâdın üst seviyesi olarak görülebilecek "müstefiz meşhur" derecesindedir.¹⁰¹

Mat'anî de rivayetin İbn Abbas (ö. 68/687-88), Muâviye (ö. 60/680) ve Hz. Âişe tarafından nakledilmesiyle müstefiz derecesine yükseldiğini ifade etmektedir. Cumhur ulemâ arasında senedi sahih olan âhâd hadisin, hadle ilgili hükümler ile diğer hükümler arasında uygulama açısından bir fark olmadığını vurgulamaktadır. Mat'anî, "Dinini değiştireni öldürün." hadisinin, "Müslümanın kanı şu üç halde helal olmaktadır." rivayeti ve Muâz b. Cebel'in (ö. 18/639) Yemen'de karşılaştığı mürtedin öldürülmesindeki ısrarcı tutumuyla desteklendiğini ifade etmektedir. Mat'anî, Hz. Peygamber'in uygulamaları göz önüne

⁹⁸ Asr, "Hurriyetü'l-i'tikâd ve haddü'r-ridde", 2588-2589.

⁹⁹ Bennâ, *Kellâ sümmê kellâ*, 71, 74.

¹⁰⁰ Şeltût, *el-İslâm: 'Akîde ve şer'î'a*, 280-281; Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn*, 30.

¹⁰¹ Kardâvî, *Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted*, 37-38.

alındığında, “Dinini değiştireni öldürün.” rivayetinin manevi mütevâtir seviyesine yükseldiğini belirtmektedir. Hz. Ebû Bekir’in (ö. 13/634) de sahâbenin desteğini alarak cezayı uygulaması, hadisi âhâd seviyesinden amelî mütevâtir seviyesine yükseltmektedir.¹⁰² Mat’anî gibi rivayetin diğer tariklerine dikkat çeken Mısırlı hadisçilerden Buhtiyî’ye göre ise irtidat suçunu işleyenlere verilecek ceza, manevi mütevâtir derecesinde bir rivayettir.¹⁰³

2.4. Cerh Edilen Ravilerin Varlığı İddiası

“Dinini değiştireni öldürün” rivayetinin, hadis münekkitlerince cerh edildiği iddia edilen raviler nedeniyle de eleştirildiği görülmektedir. Bennâ, rivayetin senedinde yer alan İkrime’nin (ö. 105/723) bazı hadis münekkitlerince yalancı ve Hariçî görüşü benimsediği yönündeki ithamlarla cerh edildiğini belirtmektedir. Ona göre İmam Müslim (ö. 261/875), bu cerhten dolayı İkrime’nin rivayetlerine *Sahîh*’inde yer vermemiştir.¹⁰⁴ Bennâ’nın bu kanaati karşısında Mısırlı hadisçiler, İkrime’nin sika bir ravi olduğunu belirten muhaddislerin kanaatlerini paylaşarak rivayetin sened yönüyle kusurlu olmadığını vurgulamaktadırlar. Nitekim İbn Hacer’in (ö. 852/1449) İkrime için “Sika, sebt, tefsirde alim ve yalan söylediği tespit edilmedi” şeklinde ifadelere yer verdiği belirtilmektedir.¹⁰⁵ Bennâ, rivayetin diğer tarikinde yer alan Behz üzerinde de ihtilafın bulunduğunu ve bazı muhaddislerin onun rivayetlerini delil almadıklarını ifade etmektedir. Buna ilave olarak Bennâ, rivayetin farklı bir isnadında yer alan Şehr b. Havşeb (ö. 100/718) için de benzeri durumun söz konusu olduğunu kaydetmektedir.¹⁰⁶

Yukarıda zikredilen görüşlere ilave olarak mürtede ölüm cezasının siyasi gerekçelerle uydurulduğu yönünde iddialar da bulunmaktadır. Mürtede verilen cezanın tekfirci bir yaklaşımın ürünü olduğunu belirten Bennâ’ya göre bu ceza esasında fakihlerin ictihadlarından ibarettir.¹⁰⁷ Fakihlerin bu ve benzeri hükümlerle kendilerine geniş bir yetki alanı açtıklarını belirten Bennâ, fakihleri “*Ağzınıza her geleni söyleyip yalan yanlış konuşup, “Bu helâldir, bu haramdır” demeyin.*”¹⁰⁸ ayetine muhalefet etmekle

¹⁰² Mat’anî, *Ukûbâtü’l-irtidâd ani’d-dîn*, 33-36, 52-53. Hadisler için ayrıca bk. Buhârî, “Diyât”, 6 (No: 6878); “İstîtabetü’l-mürteddîn”, 2 (No. 6923).

¹⁰³ Buhtiyî, “Şübühât ve rüdûd havle’r-riddeti fî dav’i’s-sünneti’n-nebeviyye”, 629.

¹⁰⁴ Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 73-74; M. Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve’l-muhaddisûn* (Riyad: İdârâtü’l-buhûsî’l-ilmiyye ve’l-iftâ ve’l-da’ve ve’l-irşâd, 1984), 176-178; Ignaz Goldziher, *Mezâhibü’t-tefsîri’l-İslâmî*, çev. Ali Hasan Abdülkâdir, 1944, 83.

¹⁰⁵ Dâvûd, *Mevsûatu beyânü’l-İslâm*, 7/327; Şirbînî, *Ukûbetü’z-zânî ve’l-mürted*, 114; İbn Hacer’in görüşü için bk. Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü’t-tehziib*, thk. Muhammed Avvâme (Haleb: Dârü’r-Reşid, 1996), 397.

¹⁰⁶ Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 74.

¹⁰⁷ Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 62.

¹⁰⁸ en-Nahl 16/116.

suçlamaktadır.¹⁰⁹ Bennâ, Kur'an, sünnet ve sahâbe uygulamalarında görülmeyen mürtede ölüm cezasının fakihler tarafından Emeviler'in sonu ise Abbasi Devleti'nin başlangıcında yönetimi korumaya yönelik verilen bir fetva olduğunu ileri sürmektedir.¹¹⁰ Benzeri bir kanaat Ahmed Subhî Mansûr'da da görülmektedir. Ona göre rivayet, Abbasi yönetimince Emeviler'in kanlarının dökülmesinin helal görülmesi için Evzâî (ö. 157/774) tarafından uydurulmuştur.¹¹¹

3. Sahâbe Uygulamasında Mürtede Ölüm

Mürtede ölüm cezasını İslâm'a aykırı bulan Mısırlı aydın ve yazarlar, görüşlerini sahâbe uygulamalarıyla da temellendirmektedirler. Ölüm cezasını kabul edenler ise tam aksine Hz. Peygamber'in vefatının ardından sahâbe döneminde de bu tür cezanın uygulandığına dair örneklerin varlığına işaret etmektedir.

Düşmanlık içermeyen irtidada verilecek cezaya karşı çıkanlara göre Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleştirilen ridde savaşlarının temel sebebi, din değiştirme değildir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından gerçekleşen ridde olayları karşısında Hz. Ebû Bekir'in tutumu, dinî bir hükmü uygulamaktan ziyade siyasi bir mücadele olarak görülmektedir.¹¹² Reşîd Rızâ, Hz. Ebû Bekir'in zekât vermeyi reddeden Hevâzin ve Temîm kabileleri ile irtidat eden Tay ve Esed kabilelerine karşı savaş açmasının sebebini, bu kabilelerin Cahiliye dönemi âdetlerine dönmeleri ve kendileriyle anlaşmaya varmayan herkese savaş açmaları olarak görmektedir. Bu yönüyle burada bizatihi dinden çıkanlara karşı değil Müslüman toplum düzenini bozmak isteyenlere karşı bir mücadele söz konusudur. Nitekim cumhur da zekât vermeyen kişinin öldürüleceğine hükmetmemiştir.¹¹³ Benzeri şekilde Bennâ da Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat edenlerin namazı terk etmemekle birlikte zekâtı vermemek için Hz. Ebû Bekir'e teklifte bulunduklarını hatırlatmaktadır.¹¹⁴ Bu kişiler esasında irtidat etmemiş, zekâtı Hz. Ebû Bekir'e vermeyi ve otorite olarak Hz. Ebû Bekir'i tanımayı reddetmişlerdir. Burada devletin temel dinamiklerini hedef alan bir isyan söz konusudur. Hz. Ebû Bekir, Üsâme b. Zeyd'in (ö. 54/674) komuta ettiği orduyu, Şam'ın fethinden döndükten sonra bu isyancı grupları etkisizleştirmek üzere görevlendirmiştir. Hz. Ebû Bekir'in mürtedlere karşı açtığı savaş, din ve iman savaşı değil, otorite ve sermaye savaşı olarak görülmelidir.¹¹⁵

İhvânü'l-Müslimûn Cemaati'nin Mektebü'l-İrşâd üyesi Abdülmün'im Ebû'l-Fütûh da "Dinde zorlama yoktur" ayetine ilave olarak Hz. Peygamber'in vefatının ardından kamu

¹⁰⁹ Bennâ, *Hurriyetu'l-fikr ve'l-i'tikâd fi'l-İslâm*, 49-54.

¹¹⁰ Cemal el-Bennâ, *el-İslâm ve hurriyetu'l-fikr* (1999, ts.), 340.

¹¹¹ Ahmed Subhî Mansûr, *Haddü'r-ridde* (Beyrut: el-İntişârü'l-Arabî, 2008), 92-121.

¹¹² İsmail, "Haddü'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-mu'tahhara", 691.

¹¹³ Reşîd Rızâ, *Mecelletü'l-Menâr*, 10/287; Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, 5/327.

¹¹⁴ Bennâ, *Kellâ sümmе kellâ*, 77-78.

¹¹⁵ Bennâ, *Hurriyetu'l-fikr ve'l-i'tikâd fi'l-İslâm*, 40-41.

düzenine karşı başkaldıranlara yönelik başlatılan savaşı esas alarak, hakkında ölüm cezası verilecek mürtedin bizatihi din değiştirmeyi değil toplum düzenine yönelik bir kalkışmayı kapsadığını belirtmektedir.¹¹⁶

Buna karşı Mısırlı akademisyen Câhin İsmail ise Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat edenler arasında peygamberlik iddiasında bulunanların varlığına dikkat çekerek ridde savaşlarının sebebini sadece siyasi hedeflerle sınırlandıramayacağını vurgulamaktadır.¹¹⁷ Hz. Ömer de iddia edildiği gibi irtidat edenlere karşı savaşlamayacağı düşüncesinde değildir. Zekât verenlerin öldürülemeyeceği kanaatinde olan Hz. Ömer, bir süre sonra Hz. Ebû Bekir'in izahına meyletmiştir.¹¹⁸

Mürtede ölüm cezasını savunanlar, sahâbenin bu emirle amel ettiğini ve ayrıca bu konuda sahâbenin icmâsının olduğunu düşünmektedir. Mat'anî'ye göre "Dinini değiştireni öldürün." hadisini destekleyen rivayetlerden birisi de Muaz b. Cebel'in mürtedin öldürülmesi hususunda Ebû Mûsâ el-Eş'arî üzerinde ısrarcı olmasıdır.¹¹⁹ Muaz b. Cebel, Yemen'e gittiği zaman hiç vakit kaybetmeksizin İslam'dan Yahudiliğine dönen kişiye "Allah ve Resûlü'nün hükmünü uygulama" adına ölüm cezasının uygulanması için çaba sarfetmiştir.¹²⁰ Câhin İsmail'e göre Muaz b. Cebel'in bir mürtedi öldürmesi, Hz. Peygamber'in de bu cezayı verdiği ve ikrar ettiğinin delilidir.¹²¹

4. Mürtede Ölüm Cezasının İletleri

"Dinini değiştireni öldürün" rivayetinin sahih olduğunu kabul edenlerin bu hususta odaklandıkları noktalardan birisi de bu rivayetten çıkan hükmü geçerli kılan illetlerdir. Bu kapsamda zikredilen illetlerden bazıları, kişinin proje amaçlı İslam'a girip çıkması, dinden çıktıktan sonra İslam ve Müslümanlara yönelik saldırıların odak noktası haline gelmesi ve muharip olmasıdır. Buna göre mürted, sadece dinden çıktığı için değil irtidatı ilave olarak İslam ve Müslümanlara yönelik düşmanca bir tutuma bağlı olarak öldürülebilir.

4.1. İslam'a Proje Amaçlı Girip Çıkma

İrtidat cezasını savunanlar açısından İslam'ın ilk başlangıç günlerinde Yahudilerin proje amaçlı İslam'a girip çıkmaları önemli bir delil olarak görülmektedir. Reşîd Rızâ, mürtede verilen ölüm cezasının yalnızca irtidat edenlerin Müslümanlara karşı savaş açması ve zulmetmeleriyle değil, aynı zamanda İslam'a girip, İslam'ın zayıflıklarını ortaya koymak

¹¹⁶ Ebû'l-Fütûh, "el-İslâmu'l-vehhâbiyyu'l-bedevî eşâ'e münâhe't-tetarruf" (10 Mayıs 2006).

¹¹⁷ İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 692-693.

¹¹⁸ İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 693.

¹¹⁹ Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd ani'd-dîn*, 33-36, 52-53; Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*, 112-113. Hadisler için ayrıca bk. Buhârî, "Diyât", 6 (No: 6878); "İstîâbetü'l-mürteddîn", 2 (No. 6923); Müslim, "İmâre", 15 (No. 1733).

¹²⁰ Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*, 112.

¹²¹ İsmail, "Haddu'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-muṭahhara", 687.

amacıyla geri dönen Yahudileri de kapsadığını vurgulamaktadır. Amaç, Yahudilerin tuzaklarından ve müşriklerin zulmünden korunmaktır. Mürtedin öldürülmesi emri, o dönemde uygulanan bir tür sıkıyönetim politikasını yansıtmaktadır.¹²²

Gazzâlî de İslam'da düşünce hürriyetinin bulunduğunu kabul etmekle birlikte İslam'dan çıkan kişiye uygulanan cezayı Yahudilerin İslam dinindeki din seçme ve fikir hürriyetini istismar etmeleri, din değiştirmek suretiyle Müslümanları da dinlerini terk etmeye teşvik etmeleriyle¹²³ ilişkilendirerek savunmaktadır.¹²⁴ Yahudiler, İslam'ın başlangıç yıllarında İslam'a girip çıkmak suretiyle Müslüman toplumu sarsmak ve imanı zayıf olanları şüpheye düşürmek amacıyla irtidat eylemini bir silah aracı olarak kullanmışlardır. Kendilerinin de ilâhî bir dine mensup olmalarından hareketle sabah iman edip akşam ise İslam'dan çıkarak yeni dinin doğru olmadığı mesajını vermek istemişlerdir.¹²⁵

Kardâvî de İslam'ın muhataplarını dine tabi olmaya zorlamamakla birlikte Yahudilerin yaptığı gibi planlanan bir oyun çerçevesinde bugün iman edip İslam'a girmeye yarın ise İslam'dan çıkmaya müsaade etmediğini belirtmektedir.¹²⁶

4.2. İslam'dan Çıkmanın Savaş İlanı Olarak Görülmesi

İnançta önemli olan bireyin zorla ya da taklitle değil ikna ve yakîn bir inançla iman etmesidir. İslam açısından bir Müslüman, dinî düşünce ve inançları sorgulayarak dinden çıkmış bir kişi dahi olsa düşüncelerini etrafına yaymadığı sürece bir sorun oluşturmamaktadır. İslam toplumunun dinî inanç ve değerlerine karşı mücadeleyi içeren bir fikir yayma sürecine girildiyse bu durum İslam toplum yapısını tehdit eder bir nitelik arz etmektedir. Bu kişi bu halde fitne çıkarmış ve etrafına şüphe yaymıştır. Suçu, sadece dinden çıkmaktan ibaret değildir. Dolayısıyla mürtede verilen ölüm cezası, İslam toplumundaki yapıyı bozma, kaos ve kargaşa çıkarmayı amaçlayan eylemlerde bulunanlar için geçerlidir.¹²⁷

Sıdkî, İslam'ın ilk dönemlerinde mürtedlerin öldürülmesinin gerekçelerini şu şekilde sıralamaktadır: Müslümanların düşmana karşı zayıf ve sayıca az olmaları, mürtedlerin Müslümanların sırlarını yaymalarından endişe edilmesi, düşmanın mürtedleri desteklemesi ve zayıf Müslümanların da dinleri hakkında şüpheye düşmelerine neden olmaları. Sıdkî'ye göre bu şartlar bugün için de geçerli olsa mürtede benzeri bir ceza

¹²² Reşîd Rızâ, *Mecelletü'l-Menâr*, 10/288; Ayrıca bk. Bayram, *Modern Dönem Peygamber Tasavvuru Reşîd Rızâ Örneği*, 458.

¹²³ Âl-i İmrân 3/72.

¹²⁴ Muhammed el-Gazzâlî, *Mi'etü's-sü'âlin anî'l-İslâm* (Kahire: Nehdatü Mısır, 2005), 205; Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*, 102.

¹²⁵ Cemil İbrahim Taiylib, "Mevkîfû'l-akîdetü'l-İslâmiyye min kadiyyetü'r-ridde", *Havliyyetü Külliyyeti Usûlî'd-dîn bi'l-Kâhire* 21 (20024), 926.

¹²⁶ Kardâvî, *Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted*, 26-33.

¹²⁷ Zakzûk, *el-İslâmî fî müvâceheti hamalâti't-teşkîk*, 54.

verilebilir.¹²⁸

Kişinin sadece din değiştirmesini ölüm cezası için yeterli görmeyen Şeltût da bu konuda savaş ve din düşmanlığının belirleyici unsur olduğunu kaydetmektedir.¹²⁹ Bennâ'ya göre öldürmeyi gerekli kılan irtidat, İslam'a karşı savaşma ya da düşmanın tarafına geçme hâlinde gerçekleşmektedir.¹³⁰ Bennâ "Uzak bir ihtimal ama bu rivayet sahihse, davet döneminin çevresel şartlarının zorunlu kıldığı bir hükümdür. Bu hüküm sona ermiştir. Bugün için bunu tekrardan delil almak büyük hatadır" demektedir.¹³¹

Mürted cezasını savunanlara göre iddia edilenin aksine mürtede uygulanacak ceza, barbar bir zihniyetin, katletme ve kan dökme arzusunun bir sonucu olarak görülemez. Nasıl ki insan bedenine zarar veren bir mikrobun atılmasıyla insan sağlığı korunuyorsa mürtede uygulanacak ceza da itikadi sapmalara karşı toplumu korumayı hedeflemektedir. Bu manada Mat'anî, virüs ya da mikrobun diğer organlara yayılmasını engellemek için insan bedeninin bir azasının kesilmesini mürtedin öldürülmesiyle eşdeğer görmektedir.¹³²

Ölüm cezasını savunanlara göre mürtede uygulanan ceza, İslam'ın toplumsal yapısıyla da yakından ilişkili görülmektedir. Nitekim devletler de kendi toplumsal sistemlerini muhafaza etmek için bir takım ağır cezalar belirlemişlerdir. Mürtede uygulanacak ceza, bir devletin sırlarını başka ülkeye verenler ya da ülkesinin ordusunda görevliyen başka ülkeye hizmet edenlere verilen ceza gibi düşünülmelidir. Burada gösterilecek en ufak bir müsamaha ya da verilecek bir taviz, sistemi yerle bir edecek bir süreci başlatabilir. Bu bakış açısına göre İslam'a girip çıkma, basit bir din değiştirme hadisesi olarak görülemez. Bu durum, İslami düzene karşı bir isyanı ifade etmektedir.¹³³

Kardâvî, mürtede verilen ölüm cezasını, irtidat eyleminin toplumu tehdit etme niteliğini vurgulayarak izah etmekte, hafife alınabilecek bir eylem olarak görmemektedir. Kardâvî, toplumsal bir harekete dönüşmesi ihtimal dahilinde olan irtidat oluşumlarına müdahale edilmesi gerektiğini düşünmekte, aksi durumu bir kıvılcımın samanlığı yakıp küle çevirdiği gibi toplumun zarar göreceği uyarısında bulunmaktadır. Hiçbir toplumun kimliğini hedef alan saldırılara müsaade etmemesi gibi İslam da varlığını tehdit eden bu tür saldırılara müsamaha ile yaklaşması mümkün değildir. Bunun yanı sıra Kardâvî, "ağır/hafif bid'at" ayrımında olduğu gibi irtidat suçunda da "ağır/hafif irtidat" ayrımına gidilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bid'atçı ravilerden rivayetlerinin kabul edilmesi için mezhebinin propagandasının yapılmaması şart koşulduğu gibi dinden çıkanların da bunun

¹²⁸ Sıdkî, "el-İslâm hüve'l-Kur'ân vahdehû", 9/523.

¹²⁹ Şeltût, *el-İslâm: 'Akide ve şerî'a*, 280-281.

¹³⁰ Bennâ, *Kellâ sümme kellâ*, 78.

¹³¹ Cemal el-Bennâ, *Sünne ve devruhâ fi fikhı'l-cedîd* (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, ts.), 253-254.

¹³² Abdurrahman Muhammed Yusuf, *el-Kur'âniyyûn fî Mısır ve mevkifü'l-İslâm minhum* (Kahire: Dârü'l-Beyân, 2012), 186.

¹³³ Mersafî, *Hadisu haddi'r-ridde fî dav'i usuli't-tahdis rivâye ve'd-dirâye*, 7,10; Mat'anî, *Ukûbâtü'l-irtidâd ani'd-dîn*, 90-91.

propagandasını yapıp yapmadığına bakılmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Örneğin Kardâvî, Selman Rüşdî'nin (1947-2017) sözü ve kalemiyle bid'ate davet ettiği için irtidatını ağır bir irtidat olarak değerlendirip cezasının da cumhurun kanaati doğrultusunda hadisin zahirine göre verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece kötülük, kökünden sökülüp atılacaktır. Hafif irtidat için ise Hz. Ömer, Nehaî ve Sevrî'nin tercihinin uymanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Kardâvî, mürtede verilen cezanın ağır olmasını, irtidat eyleminin akide üzerine bina edilen İslam toplumunun temel yapısını, kimliğini hedef alması olarak görmektedir. İrtidat eylemi, salt bir din değiştirme hadisesi değil "velâyetin" (bağlılığın) İslam'dan başka bir topluma/devlete geçtiğinin ilanıdır.¹³⁴

Ali Cum'a da mürtede uygulanacak cezanın sade bir şekilde İslam'dan çıkıp kendi hâlinde yaşayanları kapsamadığını, aleni bir şekilde İslam'dan ayrıldığını ilan eden ve İslam'a karşı verilen savaşın merkezi haline gelenleri kapsadığını belirtmektedir. Ona göre bu nokta göz önünde bulundurulduğunda mürtede uygulanacak cezada garipsenecek bir durumun olmadığı görülecektir. Nitekim bugün dayanağı din olmayan devletler dahi kendilerine muhalefet edilmesini büyük bir ihanet olarak görüp ölüm cezası verebilmektedir. Mürtede ölüm cezasının olmaması hâlinde dinden çıkanlar, iradesi ve karakteri zayıf olanları İslam'dan uzaklaştırabilir. Bunun neticesinde İslam'a karşı mücadeleye girişen fikri bir hareket ortaya çıkabilir. Hz. Peygamber'in vurguladığı üzere bu oluşum, İslam toplumunu parçalayabilir.¹³⁵ Bu yönüyle mürtedlere verilen ceza, zayıf imanlı müminleri, her türlü şüpheye karşı korumayı amaçlamaktadır.¹³⁶ Şirbînî, modern devletlerde vatana ihanetin idam gibi ağır bir cezayla karşılık bulurken dine ihanetin cezasının bundan daha az olamayacağını düşünmektedir.¹³⁷

Abdülkâdir Üdeh (1907-1954) de bugünkü modern devletlerin toplum düzenini bozucu nitelikte eylemde bulunanlara idam cezası vermesinden hareketle mürtede uygulanan ölüm cezasını haklı bulmakta, irtidat eyleminin İslam toplum yapısını sarsacak bir etki unsuru olmasına dikkat çekmektedir.¹³⁸

Şeyhülislâm Mehmed Cemâleddin Efendi (1848-1917) ise kendisine sorulan bir soru üzerine ölüm cezası uygulanan mürtedi, savaş anında düşman cephesine geçen askere benzetmektedir. *el-Menâr* dergisinde yayımlanan fetvasında Cemâleddin Efendi, mürted olanın dinini seçme/değiştirme hakkı olduğu gibi Müslümanların da bu durumdan hoşlanmadığını ona gösterme hakkının olduğunu, hükümetten mürtede manevi bir cezalandırma dışında bir cezalandırma taleplerinin olmadığını söylemiştir.¹³⁹

¹³⁴ Kardâvî, *Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted*, 26-33.

¹³⁵ Ali Cum'a, "Haddü'r-ridde", *Hakâikü'l-İslâm fî muvâceheti şübühâtî'l-müşekkikîn* (Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li'l-Şu'ûnî'l-İslâmîyye, 2002), 553-555.

¹³⁶ Sakr, *Keşfü'l-şübühât*, 381.

¹³⁷ Şirbînî, *Ukûbetü'l-z-zân ve'l-mürted*, 101.

¹³⁸ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, 1/661-662.

¹³⁹ Reşîd Rızâ, *Mecelletü'l-Menâr*, 11/718.

Mürtede ölüm cezasının verilmesini savunanlara göre İslam'dan irtidat eden bir kişi bunu açıkça ilan etmese de esasında İslam'a karşı bir savaş ilan etmiştir. Askeri güç-kuvvet kullanılarak yapılan savaşların yanı sıra fikrî/kültürel savaşların da bulunmasına işaret eden Şirbînî, Allah'a ve peygamberine karşı yapılan fikrî/kültürel savaşların askerî güce dayalı savaşlara kıyasla daha derin etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle irtidat eden kişi İslam'a karşı fikrî/kültürel bir savaş açmaktadır.¹⁴⁰

Aşmâvî'ye göre de mürtede verilen ceza, “din devleti olgusuna” dayanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde bir kişinin dinini değiştirmesi, devletini değiştirmesi olarak görülmektedir. Bugün ise devletlerde bu tarz bir yaklaşım olmadığı için dinini değiştiren kişinin öldürülmesi cezası doğru değildir.¹⁴¹

Mürtede uygulanan cezanın toplumsal etkisi dikkate alınarak savunulmasına karşı Bennâ, inanç meselesinin toplumsal düzenle bir ilgisi bulunmayan sadece ferdî yönü olan bir mesele olduğunu düşünmektedir. Kişi iman ederse faydası kendisine imanından dönerse de zararı kendisinedir. Hidayet Allah'ın elindedir. “*Onların üstünde egemen bir zorba değilsin.*”¹⁴² ayetini hatırlatarak Allah'ın dini tebliğ amacıyla gönderdiği resullerin görevinin zor ve baskı kullanmadan tebliğ etmek olduğunu belirtmektedir.¹⁴³

¹⁴⁰ Şirbînî, *Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted*, 103; Taiylib, “Mevkîfü'l-akîdetü'l-İslâmiyye min kadiyyetü'r-ridde”, 925.

¹⁴¹ Aşmâvî, *Usûlü's-şerîa*, 130-132.

¹⁴² el-Gâşiye 88/22.

¹⁴³ Bennâ, *Hurriyetü'l-fikr ve'l-i'tikâd fi'l-İslâm*, 6-7.

Sonuç

İslam düşünce geleneğinin klasik döneminde sorunlu görülmeyen bazı rivayetler, modern dönemde problemli görülmeye başlanmıştır. Bu duruma İslam dünyasının içinde bulunduğu bunalımdan çıkış için başlatılan çözüm arayışları ve Batı'nın etkisinde gelişen düşünce akımlarının yön vermesi etki etmiştir. Bunun sonucunda klasik dönemdeki görüşü benimseyip rivayeti kabul edenler, rivayeti reddedenler ve Kur'an ile sünneti temel alarak modern dönemin koşullarına uygun şekilde yeniden yorumlayanlar olmak üzere üç farklı bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda “Dinini değiştireni öldürün” rivayeti, sıhhati ve anlaşılması açısından tartışmalı rivayetlerin başında gelmektedir. Klasik dönemde bu rivayetin sıhhatine dair herhangi bir eleştiri yapılmazken, uygulamaya ilişkin farklı görüşlerin bulunduğu bilinmektedir. Klasik dönemdeki hâkim kanaate aykırı düşen bu kanaatler, modern dönemde mürtede verilecek cezanın had değil ta'zîr olarak görülebileceği yorumlarının güçlü bir şekilde savunulmasında temel bir delil olarak kullanılmıştır. Bu yöndeki kanaatlerin serdedildiği ülkelerden biri, hadis ve sünnetle ilgili tartışmalarda merkezî konuma sahip olan Mısır'dır.

“*Dinde zorlama yoktur*” ayetinden hareketle din hürriyetini merkeze alanlar ya da Kur'aniyyûn perspektifiyle meseleye yaklaşanlar açısından rivayetin Hz. Peygamber'e nispeti doğru değildir. Bu bakış açısına göre Kur'an, Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulamaları incelendiğinde İslam'ın mürted için dünyevi bir ceza öngörmediği söylenebilir. Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde irtidat edenlerin öldürülme gerekçeleri, esasında İslam'dan çıkmaları değil, işledikleri başka suçlardır. Klasik dönem muhaddis ve fakihlerin kanaatleri doğrultusunda rivayetin sahih olduğunu kabul edenlere göre ise bu konuda Kur'an ile sünnet arasında bir tenakuz söz konusu değildir. “*Dinde zorlama yoktur*” ayeti, gayrimüslimler için geçerliyen “Dinini değiştireni öldürün” rivayeti, İslam'ı terk eden Müslümanlar için geçerlidir. Bu emir, Hz. Peygamber'in beyan edici sıfatıyla yaptığı açıklamaların bir yansıması olarak görülmelidir. Mürtede verilen ölüm cezası, modern devletlerde casusluk suçlarına uygulanan idam cezası ile ilişkilendirilerek, söz konusu cezanın geçerli bir meşruiyeti olduğuna dair ayrıca bir argüman sunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre düşmanca bir eylem ortaya koymasa dahi mürted olan kişi tövbe davetine olumsuz yanıt vermesi hâlinde yönetici eliyle öldürülebilir. Üçüncü bir yaklaşım ise rivayeti sahih olarak görmekle birlikte ölüm cezası uygulanacak mürtedler için İslam ve Müslümanlara karşı düşmanca eylemler gerçekleştirilmesini temel bir şart olarak sunmaktadır. Mürtede verilecek ölüm cezası, had yerine ta'zîr cezası olarak kabul edildiği için uygulama süreci, yöneticilerin inisiyatifine bırakılmaktadır.

Toplumsal yönü olması nedeniyle mürtedin hangi koşullarda öldürülmesinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Böylesine hassas bir mesele, farklı boyut ve muhtemel etkilerini de göz önünde bulunduran bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Zira İslam toplumunu koruyacağı düşünülen ceza, karşı propaganda sonucunda toplumu kaotik bir sürece sevk edebilir. Bu noktada Kardâvî'nin, rivayetlerinin kabul edilip edilmemesinde

mezhebinin propagandasını yapıp yapmadığına bakılan bid'at ravilere karşı yaklaşımda olduğu gibi mürtedlerle ilgili olarak da benzer bir sürecin işletilmesi, hafif/ağır irtidat ayrımının yapılması önerisinin önemli olduğu söylenebilir. Böylece her irtidat eden değil Selman Rüşdî gibi irtidatı Müslümanlara büyük zarar veren kişilerin öldürülmesi söz konusu olacaktır. Buna ilave olarak Hz. Peygamber'in münafıkları öldürmeme gerekçelerinin bir benzerini mürtedlere uyarlayan Fehmî Huveydî'nin yaklaşımının da kıymetli olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça | References

- Abdürrezzâk, Yusuf - Menûn, Muhammed İsa. Hayatü eş-Şeyh İsa Menûn, 1957.
- Ahmed, Kâsım. el-Avde ile'l-Kur'ân. Kahire: Mektebetü Medbûlî's-Sağır, 1997.
- Asr, İman Muhammed Fethullah. "Hurriyetü'l-i'tikâd ve haddu'r-ridde". Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve'l Arabiyye li'l-benât bi Sohac 25/3 (2016), 2576-2619.
- Aşmâvî, M. Saîd. Usûlü's-şerîa. Kahire: Mektebetü Medbûlî's-Sağır, 4. Basım, 1996.
- Ateş, Abdurrahman. "İnanç Özgürlüğünün Sınırı/Kapsamı ve İnanç Özgürlüğü Açısından 'Mürtedin Cezalandırılması'na Dair Bir Değerlendirme". Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı, 2007.
- Avvâ, Muhammed Selîm. fî Usûli'n-nizâmi'l-cinâ'iyyi'l-İslâmî. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- Aydın, Mustafa. Reşîd Rızâ ve Hadis (Neo-Seleflîk Ekolü). İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Bayram, Fatih. Modern Dönem Peygamber Tasavvuru Reşîd Rızâ Örneği. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Bennâ, Cemal el-. el-İslâm ve hurriyetü'l-fikr. 1999, ts.
- Bennâ, Cemal el-. Hurriyetü'l-fikr ve'l-i'tikâd fî'l-İslâm. Kahire, 1998.
- Bennâ, Cemal el-. Kellâ sümme kellâ lî fukahâ'i't-taklîd. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, ts.
- Bennâ, Cemal el-. Sünne ve devruhâ fi fikhî'l-cedîd. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-İslâmî, ts.
- Beroje, Sahip. Farklı Bakış Açılılarıyla İrtidat Suçu ve Cezası. Ankara: Fecr, 2. Basım, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim Cu'fî. Sahîhü'l-İmâmî'l-Buhârî. nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necat, 1. Basım, 1422.
- Buhtiyye, Mahmud Selâme. "Şübühât ve rüdûd havle'r-riddeti fî dav'is-sünneti'n-nebeviyye". Mecelletü Kıta Usûli'd-dîn 13/2 (2018), 607-655.
- Cum'a, Ali. "Haddü'r-ridde". Hakâikü'l-İslâm fî muvâceheti şübühâtî'l-müşekkikîn. 553-555. Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şu'ûni'l-İslâmîyye, 2002.
- Çâvîş, Abdülazîz. el-İslâm dînü'l-fitra ve'l-hurriyye. Kahire: Dârü'l-Hilâl, 1952.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed. Sünenü'd-Dârekutnî. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2004.
- Dâvûd, Muhammed Muhammed (ed.). Mevsûatu beyâni'l-İslâm: er-red ale'l-iftirâât ve's-şübühât el-kismü's-sâlis: es-sünnetü'n-nebeviyye. 8 Cilt. Kahire: Dârü Nehdati Mısır, 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. Sünenü Ebû Dâvûd. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Darü'r-Risâleti'l-Alemîyye, 2009.
- Ebû Zehre, Muhammed. el-Cerîme ve'l-ukûbe fî fikhî'l-İslâm: el-Ukûbe. Darü'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Ebû Zehre, Muhammed. Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema'. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Ebû Zehv, M. Muhammed. el-Hadîs ve'l-muhaddisûn. Riyad: İdâratü'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'l-iftâ ve'd-da've ve'l-irşâd, 1984.
- Ebû'l-Fütûh, Abdülmün'im. "el-İslâmu'l-vehhâbiyyu'l-bedevî eşâ'e münâhe't-tetarruf". Almasry Alyoum. 10 Mayıs 2006. Erişim 01 Ekim 2024. <https://www.almasryalyoum.com/news/details/2176814>
- Esved, Muhammed Abdürrezzak. el-İtticâhâtü'l-mu'âsıra fî dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye fî

- Mısır ve Bilâdi's-Şâm. Dimaşk: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 1429.
- Gazzâlî, Muhammed. Mi'etü sü'âlin anî'l-İslâm. Kahire: Nehdatü Mısır, 4. Basım, 2005.
- Goldziher, Ignaz. Mezâhibü't-tefsîri'l-İslâmî. çev. Ali Hasan Abdülkâdir, 1944.
- Hediyye, Şaban. "Mektebül-irşâd li'l-İhvânî'l-müslimîn yerfidu kânûnî haddi'r-ridde". youm7. 25 Nisan 2009. Erişim 10 Ekim 2024. <http://www.youm7.com/92534>
- Huveydî, Fehmî. Mısır türîdü hallen. Kahire: Dârü's-şürûk, ts.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbrahim el-Absî. el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Beyrut: Dârü't-Tac, 1989.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. Takrîbü't-tehzîb. thk. Muhammed Avvâme. Halep: Dârü'r-Reşid, 1996.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. el-İsâl fi'l-muhallâ bi'l-âsâr. thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî. 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. es-Sîretü'n-nebeviyye. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 2. Basım, 1955.
- İsmail, Kâmil Muhammed Câhin. "Haddü'r-ridde fi dav'i's-sünneti'l-mu'tahhara". Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâseti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-benât bi'l-İskenderiyye 26/2 (2010), 639-763.
- Kâmil, Ömer Abdullah. Kırâe nakdiyye fi fikri Muhammed Said Aşmâvî ve'r-red alâ iftirââtihî. Beyrut: Bisân li'n-Neşr, 2003.
- Kardâvî, Yûsuf. Cerîmetü'r-ridde ve ukûbetü'l-mürted fi dav'i'l-Kur'ân ve's-sünne, ts.
- Kardâvî, Yûsuf. "eş-Şerîa ve'l-hayât: el-Hudûd fi'l-İslâm". el-Cezire. 28 Kasım 2010. Erişim 13 Ekim 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=9xgjM4sopCg>
- Kudâme, Abdullah b Ahmed b Muhammed b Kudâme Cemmâilî Makdisî. el-Muğnî. thk. Mahmud Abdülvehhâb Fâyid - Tâhâ ez-Zeynî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1970.
- Mansûr, Ahmed Subhî. Haddü'r-ridde. Beyrut: el-İntişârü'l-Arabî, 1. Basım, 2008.
- Mat'anî, Abdülazîm İbrahim Muhammed. Ukûbâtü'l-irtidâd anî'd-dîn beyne'l-edilleti's-şer'iyye ve şübühâtî'l-münkirîn. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1993.
- Mersafî, Sa'd. Hadisu haddi'r-ridde fi dav'i usuli't-tahdîs rivâye ve'd-dirâye. Kuveyt: Mektebetü'l-Menâr, ts.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. Sahîh-i Müslim. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. Sünenü'n-Nesâî. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslâmiyye, ts.
- Orhan, Fatih. Fıkıh ve Özgürlükler Bağlamında İrtidat. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Polat, Salahaddin. "Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri". Sünnetin Dindeki Yeri. 177-185. İstanbul, 1995.
- Reşid Rızâ, Muhammed. el-Vahyü'l-Muhammedî. Beyrut: Müessesetu İzzeddin, 3. Basım, 1406.
- Reşid Rızâ, Muhammed. Mecelletü'l-Menâr. 35 Cilt, 1909.
- Reşid Rızâ, Muhammed. Tefsîrü'l-menâr. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 2. Basım, 1947.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân b. Şu'be el-Horasânî. Kitâbü's-sünen. thk. Habîbürrahman el-

- A'zamî. 2 Cilt. Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1982.
- Saîdî, Abdülmüteâl. el-Hürriyyetü'd-dîniyyetü fi'l-İslâm. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Mısırî, 2012.
- Sakr, Şehhâte. Keşfü's-şübühât a'dâi's-sünne reddi's-sihem an hayri'l-en'âm. İskenderiye: Darü'l-Hulefâ-yi Râşidîn - Dârü'l-Fethi'l-İslâmî, ts.
- San'ânî, Abdürrezzâk. el-Musanef. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983.
- Sıdkî, Muhammed Tefvik. "el-İslâm hüve'l-Kur'ân vahdehû". Mecelletü'l-Menâr 9 (ts.), 515-524.
- Sıdkî, Muhammed Tefvik. "Kelimât fi'n-neshi ve'tevâtüri ve ahhâri'l-âhâdi ve'sünne". Mecelletü'l-Menâr 11 (1908), 688-696.
- Şeltût, Mahmud. el-İslâm: 'Akîde ve şerî'a. Kahire: Dârü's-Şurûk, 18. Basım, 2001.
- Şirbînî, İmâd es-Seyyid. Ukûbetü'z-zânî ve'l-mürted. Kahire: Mektebetü'l-İmân, 2003.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dârü'l-Maârif, 2. Basım, ts.
- Taiylib, Cemil İbrahim. "Mevkîfü'l-akîdetu'l-İslâmiyye min kadiyyetü'r-ridde". Havliyyetü Külliyyeti Usûli'd-dîn bi'l-Kâhire 21 (20024), 833-938.
- Tayyib, Ahmed. "el-İmâmu't-tayyib: Me hüve hükmü'l-mürted". el-Ezher. 16 Haziran 2016. Erişim 01 Ekim 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=eIrNjKml2Ng&t=313s>
- Üdeh, Abdülkâdir. et-Teşrî'u'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, ts.
- Yâfî, Salih. "Reddû's-şübühât ala'n-nesh ve kevnî's-sünneti min'ed-dîn". Mecelletü'l-Menâr 12 (ts.), 441-450.
- Yusuf, Abdurrahman Muhammed. el-Kur'âniyyûn fi Mısır ve mevkîfü'l-İslâm minhum. Kahire: Dârü'l-Beyân, 2012.
- Zakzûk, Mahmud Hamdi. el-İslâmî fi müvâceheti hamalâti't-teşkîk. Dârü'l-Meârif, ts.